

Vilniaus universiteto teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Erikos Palancevičiūtės

V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės

studijų šakos studentės

Magistro darbas

Tarptautinio subjektiškumo samprata ir sudėtinės dalys

The Concept of International Subjectivity and Its Constituent Parts

Vadovė Vyr. Lekt. Dr. Gabija Grigaitė-Daugirdė

Recenzentė Doc. Dr. Indrė Isokaitė – Valužė

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame rašto darbe teoriniu bei praktiniu požiūriu analizuojama tarptautinio subjektiškumo samprata, sudėtinės dalys ir ribos. Šie aspektai aptariami, aiškinant atskyrų tarptautinių subjektų – valstybių, tarptautinių organizacijų ir fizinių asmenų – statusą tarptautinėje teisėje ir tarptautinio subjektiškumo apimtį ribojančius veiksnius.

Raktiniai žodžiai: tarptautinio subjektiškumo samprata, tarptautinio subjektiškumo sudėtinės dalys, tarptautinės teisės subjektai, tarptautinio subjektiškumo ribos, tarptautinė teisė.

This work analyses, from a theoretical and practical point of view, the the concept, constituent parts and limits of international subjectivity. These aspects are discussed in the context of the status of distinct international entities - states, international organisations and individuals - in international law and the factors limiting the scope of international subjectivity.

Keywords: the concept of international subjectivity, the international subjectivity constituent parts, international law subjects, limits of international subjectivity, international law.

Turinys

IŽANGA.....	2
1. TARPTAUTINIO SUBJEKTIŠKUMO SAMPRATA IR RŪŠYS ŠIUOLAIKINĖJE TARPTAUTINĖJE TEISĖJE	6
2. TARPTAUTINIO SUBJEKTIŠKUMO SAMPRATOS SUDĖTINĖS DALYS	7
3. ATSKIRŲ TARPTAUTINĖS TEISĖS SUBJEKTŲ TARPTAUTINIO SUBJEKTIŠKUMO APIMTIS IR RIBOS.....	8
3.1. Valstybės kaip tarptautinės teisės subjektai	9
3.1.1. Valstybių tarptautinio subjektiškumo ypatumai	11
3.1.2. Valstybių tarptautinio subjektiškumo vertinimas, keičiantis valdymo režimui : Afganistano ir Sirijos atvejų analizė.....	16
3.2. Tarptautinės organizacijos kaip tarptautinės teisės subjektai.....	20
3.2.1. Tarptautinių organizacijų subjektiškumo ypatumai	21
3.2.2. Tarptautinės organizacijos galimybės steigti kitą tarptautinės teisės subjektą vertinimas: Europos Tarybos Žalos registro ir Specialiojo tribunolo dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą atvejų analizė.....	23
3.3. Fiziniai asmenys kaip tarptautinės teisės subjektai	28
3.3. Fizinių asmenų tarptautinio subjektiškumo samprata.....	29
3.3.2. Fizinių asmenų kaip tarptautinės humanitarinės teisės subjektų ypatumai	32
IŠVADOS	34
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	36
SANTRAUKA	41
SUMMARY	42

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas: Tarptautinės teisės subjektų ir jų subjektiškumo klausimas, pirmiausia, yra teisės teorijos dalis. Didžioji dauguma tarptautinės teisės doktrinos prasideda aiškinant vieną iš bendrųjų tarptautinės teisės dalių – subjektus. Tarptautiniai subjektai turi tam tikrų požymių visumą, kuri vadinama tarptautiniu subjektiškumu. Be šio požymio tarptautinėje teisėje veikiantys veikėjai negalėtų įgyti tarptautinio subjekto statuso, o neįgijus šios statuso, efektyvus veikimas tarptautinėje teisėje būtų neįgyvendinamas.

Sąvokos aktualumas, pirmiausia, susijęs su tuo, kad laikui bėgant pradėjo plėstis tarptautinėje teisėje veikiančių subjektų ratas. Be visuotinai pripažintų tarptautinės teisės subjektų – valstybių – tarptautinėje teisėje atsirado ir kiti veikėjai, pavyzdžiui, tarptautinės organizacijos ir fiziniai asmenys. Esant tokiai situacijai, atsirado poreikis plėsti tarptautinio subjektiškumo sampratą taip, kad ji atitiktų praktikoje vykstančius procesus. Tarptautinio subjektiškumo sąvoka intensyvių diskusijų objektu tapo XX a., kai Tarptautinis Teisingumo Teismas (*toliau tekste – TTT*) pateikė atskirąją nuomonę, kurioje nustatė tarptautinio subjektiškumo sampratą ir sudėtinės dalis¹. Šis išaiškinimas pateikė visiškai naują, platesnę tarptautinio subjektiškumo definiciją, kuri galėjo būti pritaikoma ne tik valstybių, bet ir kitų, stiprių, tarptautinėje teisėje veikiančių, veikėjų atžvilgiu. Taigi po XX a. buvo suformuota nauja, šiuolaikinei tarptautinei teisei būdinga apibrėžtis. Iš esmės šiuo metu daugumą tarptautinės teisės specialistų šią definiciją aiškina remiantis panašiais kriterijais. Tačiau tam, kad įsitvirtintų vieningas sąvokos aiškinimas prireikė nemažai laiko.

Atsiradus naujiems veikėjams ir įsitvirtinus naujai definicijai, daugiau problemų kilo praktikoje. Nors teorijoje tarptautinio subjektiškumo samprata ir jos sudėtinės dalys yra gana aiškios ir apibrėžtos, realybėje susiduriama su situacijomis, kuomet tarptautinėje teisėje veikiančių subjektų tarptautinio subjektiškumo realizavimas ir įgyvendinimas yra labai sudėtingas ir nevisai aiškus. Taigi teorijoje vyraujančio aiškinimo taikymas ne visada atitinka realybę. Kiekvieno tarptautinio subjekto subjektiškumo apimtis yra nustatyta tarptautinės teisės normomis, įtvirtinant jų teises ir pareigas bei galimybes jas įgyvendinti. Pastarųjų metų įvykiai parodo, kad tarptautinio subjektiškumo įgyvendinimas tampa

¹ Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, [ICJ], Advisory Opinion, 11 April 1949.

sudėtingu procesu. Tarptautinėje teisėje vyrauja tendencija riboti arba išplėsti subjektų subjektiškumo apimties įgyvendinimą, siekiant užtikrinti tarptautinės teisės stabilumą bei tarptautinės teisės normų ir principų laikymąsi. Pavyzdžiui, susiduriama su tarptautinio subjektiškumo ribojimu valstybių atžvilgiu tuomet, kai jos ar jose veikiantis valdžios režimas nesilaiko tarptautinės teisės normų ir principų. Situacija, kuomet valstybės nebegali naudotis tarptautiniu subjektiškumu visa apimtimi taip, kaip numatyta tarptautinės teisės normose, užkerta jų efektyvų veikimą tarptautinėje teisėje. Jos negali dalyvauti priimant svarbius sprendimus tarptautinėse organizacijose, su jomis nėra palaikomi tarptautiniai santykiai ir pan. Dėl šios priežasties jos vienaip ar kitaip tampa izoliuotos nuo tarptautinės bendrijos ir negali įtakoti svarbių procesų. Taip valstybėms yra sudaromas tam tikras spaudimas, kuriuo bandoma užtikrinti, kad tarptautinės teisės normų ir principų būtų laikomasi. O kai yra laikomasi tarptautinės teisės, ji išlaiko ir savo stabilumą. Tuo tarpu subjektiškumo įgyvendinimo išplėtimas suteikia galimybes efektyviau dalyvauti tarptautiniuose teisiniuose santykiuose, spręsti tarptautinėje bendrijoje iškilusias naujas problemas, kurių sprendimo būdai yra beprecedenčiai, taip užtikrinant sėkmingą tarptautinės teisės veikimą. Pavyzdžiui, tarptautinių organizacijų atveju joms kuriant specifinį, precedentų neturintį darinį – Specialųjį tribunolą dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą. Arba fizinių asmenų atžvilgiu, kai fiziniai asmenys tapo tarptautinės teisės subjektais, galinčiais atsakyti pagal tarptautinę baudžiamąją teisę. Po Antrojo pasaulinio karo tarptautinė bendrija susidūrė su situacija, kai fiziniai asmenys prisidėjo prie visą tarptautinę bendriją sukrėtusių nusikaltimų. Įtvirtinus fizinių asmenų asmeninę atsakomybę tarptautinėje teisėje (tokio reguliavimo iki XX a. nebuvo), o tuo pačiu įtvirtinant ne tik naujas tarptautines jų teisės bei pareigas, bet ir išplėtus subjektiškumo įgyvendinimą, buvo užtikrintas veiksmingas tarptautinės veikimas ir naujai susiklosčiusios situacijos sprendimas. Taigi nuo tarptautinio subjektiškumo apimties tiesiogiai priklauso subjektų veiksmingas veikimas tarptautinėje teisėje ir suteiktų teisių įgyvendinimo galimybės. Todėl šiuo metu labiausiai aktuali problema tampa tarptautinio subjektiškumo ribų bei apimties nustatymas.

Darbo tikslas: Aptariant tarptautinio subjektiškumo sampratą, sudėtinės dalis bei atskirus tarptautinės teisės subjektus, nustatyti tarptautinio subjektiškumo ribas bei apimtį, remiantis Tarptautinio Teisingumo Teismo ir valstybių praktika.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti tarptautinio subjektiškumo sampratą ir sudėtinės dalis šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje;

2. Atskleisti tarptautinio subjektiškumo rūšis;
3. Apibrėžti valstybių, kaip tarptautinės teisės subjektų, tarptautinį subjektiškumą ir jo ribas;
4. Analizuojant Afganistano ir Sirijos atvejus, atskleisti valstybių subjektiškumo ribas keičiantis valdymo režimams;
5. Apibrėžti tarptautinių organizacijų, kaip tarptautinės teisės subjektų, tarptautinį subjektiškumą ir jo ribas;
6. Atskleisti tarptautinių organizacijų subjektiškumo apimtį, analizuojant Europos Tarybos Žalos registro ir Specialiojo tribunolo dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą atvejus;
7. Apibrėžti fizinių asmenų, kaip tarptautinės teisės subjektų, tarptautinį subjektiškumą ir jo ribas;
8. Atskleisti fizinių asmenų tarptautinio subjektiškumo ribas, analizuojant juos kaip humanitarinėje teisėje veikiančius tarptautinius subjektus.

Darbo objektas: Tarptautinio subjektiškumo samprata, jos sudėtinės dalys ir atskirų tarptautinės teisės subjektų tarptautinio subjektiškumo ribos bei apimtys.

Tyrimo metodai: Šiame tyrime naudojami šie metodai – sisteminis, loginis – analitinis, aprašomasis, lyginamasis, istorinis. Sisteminis, loginis – analitinis, aprašomasis metodai naudojami analizuoti tarptautiniuose dokumentuose, teismų praktikoje ir tarptautinės teisės doktrinoje pateikiamą tarptautinio subjektiškumo, jo dalių, ribų ir apimties problematiką, siekiant visą informaciją sujungti į nuoseklią visumą ir tuo remiantis pateikti poziciją dėl šios sąvokos turinio bei apimties. Lyginamasis metodas naudojamas sulygtinti skirtingų tarptautinės teisės subjektų tarptautinį subjektiškumą. Taip pat darbe taikomas istorinis metodas, kuriuo remiantis pristatoma tarptautinio subjektiškumo kaita, tarptautinės teisės šakų plėtra laiko atžvilgiu, atskirų valstybių istorinis bei politinis kontekstas.

Darbo originalumas: Lietuvoje, tarptautinės teisės doktrinos ir mokslinių tyrimų, nagrinėjančių tarptautinį subjektiškumą ir jo sudėtinės dalis, nėra daug. Lietuviškuose moksliniuose darbuose tarptautinio subjektiškumo tema atskleidžiama per vieno ar kelių subjektų prizmę, dažniausiai juridinių asmenų, arba per šios definicijos raidą, tačiau išsamaus vertinimo apie tarptautinio subjektiškumo ribų ir apimties nustatymą nėra, ypač remiantis pastarųjų metų tarptautinėje arenoje įvykusiais svarbiais įvykiais. Pavyzdžiui, Viktorijos Andriuškienės bakalauro darbe kalbama apie Šventojo sosto tarptautinį teisinį subjektiškumą, Doc. dr. Loreta Šaltinytė savo moksliniame straipsnyje kalba apie fizinių ir

juridinių asmenų probleminius aspektus tarptautinio subjektiškumo raidoje bei šiuolaikinėje teisėje. Lietuviškoje mokslinėje doktrinoje subjektiškumo tema taip pat nėra išplėtotą, apie tarptautinio subjektiškumo sampratą ir jos sudėtinės dalis kalbama tik labai abstrakčiai, kaip apie bendrąją tarptautinės teisės dalyko dalį. Užsienio mokslinių tyrimų skaičius tarptautinio subjektiškumo ir jo sudėtinių dalių tema yra kur kas platesnis. Mokslinė doktrina taip pat kur kas labiau išvystyta nei Lietuvoje. Tačiau dauguma doktrinos ir mokslinių straipsnių aptaria, kokie subjektai yra įtraukti į tarptautinės teisės sistemą, o kokie nėra, ir kokius subjektus reikėtų įtraukti į tarptautinę teisės sistemą. Apie tarptautinės teisės subjektiškumo sąvokos ribas ir apimtį, šių dienų įvykių kontekste, pasisakoma gana abstrakčiai arba išvis neakcentuojama. Be to, dauguma šaltinių yra parašyti ankstesniais metais (naujausias šaltinis 2022 m.), o atsižvelgiant į tarptautinėje teisėje sparčiai besikeičiančią situaciją bei joje vykstančius procesus, aktualūs įvykiai, kuriuose galima įžvelgti tarptautinio subjektiškumo problematiką, įvyko per pastaruosius kelis metus.

Svarbiausi šaltiniai: Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika, ypač 1949 metų Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinė išvada dėl Žalos, patirtos Jungtinių Tautų tarnyboje, taip pat teisės aktai, moksliniai straipsniai ir tarptautinės teisės mokslinė doktrina, ypač M. N. Shaw vadovėlio „International law“ šeštasis leidimas.

1. TARPTAUTINIO SUBJEKTIŠKUMO SAMPRATA IR RŪŠYS ŠIUOLAIKINĖJE TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Tarptautinėje teisėje subjektiškumo sąvoka įsitvirtino tik XVIII - XIX a. (Šaltinytė, 2020, p. 208). Šiuo laikotarpiu iki XX a. buvo laikoma, kad valstybės yra vieninteliai tarptautinės teisės subjektai. Tačiau atsižvelgiant į tarptautinės teisės dinamišką pobūdį, visuomenės poreikių kaitą, naujų institutų atsiradimą, tarptautinių santykių raidą ir didžiulį spektrą santykių, kuriuos apima tarptautinė teisė, susiklostė situacija, kuomet pradėta nukrypti nuo tarptautinės teisės klasikinio sistemos modelio, orientuoto išskirtinai tik į valstybes, nors valstybės ir toliau išlieka vyraujantys subjektai tarptautinėje teisėje.

1949 m. TTT savo konsultacinėje išvadoje dėl žalos, patirtos Jungtinių Tautų tarnyboje, konstatavo, kad Jungtinių Tautų Organizacija (*toliau tekste – JT*) turi tarptautinį subjektiškumą ir yra tarptautinės teisės subjektas (Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinė išvada..., 1949). Taigi TTT oficialiai pripažino, kad be valstybių, tarptautinėje teisėje gali veikti ir kiti subjektai, ir vienas iš jų – tarptautinės organizacijos. Nors šioje konsultacinėje išvadoje buvo pasisakyta tik apie tarptautinės organizacijas kaip tarptautinės teisės subjektus, toks išaiškinimas atvėrė galimybes svarstyti ir kitų subjektų, pavyzdžiui, nevyriausybinį organizacijų, fizinių bei juridinių asmenų, galimybes dalyvauti tarptautinėje teisėje ir tapti jos dalimi.

Plečiantis tarptautinių subjektų ratui, kito ir tarptautinio subjektiškumo sąvoka. Tarptautinėje teisėje atsiradus naujiems veikėjams, iškilo poreikis plėtoti tarptautinio subjektiškumo sąvoką, siekiant apibrėžti, kokius tarptautinėje teisėje veikiančius veikėjus galima vadinti tarptautinės teisės subjektais.

Kiekvienoje teisės sistemoje egzistuoja tam tikras subjektų ratas, kuriam pati teisė suteikia galimybę dalyvauti teisiniuose santykiuose. Subjektai yra siejami su tam tikrais požymiais, be kurių visumos dalyvavimas teisiniuose santykiuose būtų neįmanomas. Tų požymių visuma vadinama subjektiškumu (teisnumu ir veiksnumu). Tarptautinės teisės sistema nėra išimtis. Tam, kad tarptautinių teisinių santykių veikėjui būtų suteiktas tarptautinio subjekto statusas ir galimybė dalyvauti tarptautiniuose teisiniuose santykiuose, jis taip pat turi atitikti tam tikrus požymius, kurie vadinami tarptautiniu subjektiškumu. Tarptautinio subjektiškumo sąvoka apibrėžia, kokie veikėjai, įgydami tarptautines teises ir pareigas bei gebėjimą jas įgyvendinti, gali savarankiškai veikti tarptautinėje teisinėje sistemoje ir kas gali kurti tarptautinius teisinius bei politinius santykius. Taigi tarptautinio subjektiškumo turėjimas reiškia, kad darinys, veikiantis tarptautinėje teisėje, yra

pripažįstamas tarptautiniu subjektu ir turi teisinį pagrindą veikti tarptautinės teisės sistemoje.

Šiuolaikinėje tarptautinės teisės doktrinoje dažnai išskiriamos dvi tarptautinio subjektiškumo rūšys: pirminis („*original*“) ir išvestinis („*derived*“). Pirminis tarptautinis subjektiškumas yra būdingas tik valstybėms, kai jos atitinka visus valstybei keliamus kriterijus. Atitinkamai pirminis tarptautinis subjektiškumas reiškia, kad subjektas gali veikti tarptautinėje arenoje visa apimtimi, turėdamas visas teises ir pareigas, kurias suteikia tarptautinė teisė. Išvestinį subjektiškumą įgyja tie tarptautinės teisės veikėjai, kuriems tarptautinio subjekto statusas yra suteikiamas valstybėms įsikišus, tai yra valstybėms sukūrus ir/ar pripažinus atitinkamą darinį kaip tarptautinės teisės subjektą, suteikiant jam kompetenciją tik tam tikrose tarptautinės teisės srityse (Dixon, 2013, p. 116). Šiuo atveju subjektiškumas yra ribotas – subjektas įgyja teises ir pareigas bei gebėjimą jas realizuoti tik tam tikriems tikslams pasiekti. Tokie subjektai neturi galimybės visapusiškai veikti tarptautinėje teisėje (kaip valstybės), bet jų gebėjimas turėti teises ir pareigas tarptautinėje arenoje yra pripažįstamas.

Tokia tarptautinio subjektiškumo sąvokos plėtra ir subjekto statuso suteikimas ne tik valstybėms, bet ir kitiems subjektams, rodo tarptautinės teisės lankstumą, leidžiantį tarptautinei teisei veiksmingiau reaguoti į iškylančius iššūkius.

Tarptautinio subjektiškumo sąvokos problematika dažniausiai siejama su nevalstybinio pobūdžio veikėjų tarptautiniu teisiniu statusu, tačiau, kaip matysime toliau, šiuolaikiniame kontekste šios sąvokos taikymas tampa komplikuoatas ir visuotinai pripažintų tarptautinės teisės subjektų – valstybių – atžvilgiu. Todėl šios sąvokos analizė vis dar lieka svarbi ne tik teoriniu, bet ir praktiniu požiūriu.

2. TARPTAUTINIO SUBJEKTIŠKUMO SAMPRATOS SUDĖTINĖS DALYS

Pirmą kartą tarptautinio subjektiškumo sudėtinės dalis nurodė TTT jau minėtoje 1949 m. konsultacinėje išvadoje. 1949 metais, Palestinoje, buvo nužudytas JT tarpininkas tarp Izraelio ir arabų valstybių. JT nuomone, Izraelis nesiėmė reikiamų veiksmų užkirsti kelią nusikaltimui ir nubausti atsakingus asmenis. Dėl šios priežasties JT norėjo pareikšti pretenziją dėl žalos atlygimo. Tačiau iškilo klausimas, ar JT, kaip tarptautinė organizacija, tokią teisę turi. Šioje konsultacinėje išvadoje TTT teko išnagrinėti, ar JT turi teisę reikšti

tarptautinius ieškinius valstybėms dėl žalos atlyginimo, kurią patyrė JT pareigūnas, eidamas savo pareigas. Teismas konstatavo: „Organizacija yra tarptautinės teisės subjektas, galintis turėti tarptautines teises ir pareigas ir ginti savo teises pareikšdama ieškinius“ (Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinė išvada..., 1949).

Taigi pagal TTT tarptautinio subjektiškumo sudėtinės dalys yra: 1) galimybė turėti tarptautines teises ir pareigas (teisnumas); 2) galimybė ginti savo teises pareikšiant ieškinius (veiksnumas). Pirmoji tarptautinio subjektiškumo sudėtinė dalis reiškia, kad tarptautinėje teisėje veikiantis „veikėjas“ laikytinas subjektu, jei jis teises ir pareigas tiesiog turi, tai yra, pati tarptautinė teisė jam suteikia ir/ar sukuria teises ir pareigas. Antrojo požymio negalima apriboti vien gebėjimu reikšti ieškinius. Šis požymis labiau reiškia tarptautinių subjektų gebėjimą realizuoti ir įgyvendinti suteiktas tarptautines teises ir pareigas. Akivaizdu, kad tarptautiniai subjektai, įgyvendindami suteiktas teises ir pareigas, ne tik teikia ieškinius, bet ir sudaro tarptautines sutartis, atsako už savo veiksmus, pažeidus tarptautinę teisę. Taigi iš esmės ši sudėtinė tarptautinio subjektiškumo dalis parodo, kad subjektai gali naudotis savo teisėmis, jas ginti ir įgyvendinti, bet tuo pačiu turi vykdyti ir pareigas, kurių nesilaikant, gali atsakyti už tarptautinės teisės pareigų pažeidimus. Pavyzdžiui, tarptautinės teisės profesorės C. Brölmann ir J. Nijman pažymi, kad atsisakyti tarptautinio subjektiškumo reiškia būti pašalintam iš tarptautinės teisės sistemos, tokiu būdu netenkant galimybės įgyti teises, pareikšti ieškinius, sudaryti tarptautines sutartis bei netenkant galimybės atsakyti pagal tarptautinę teisę (Brölmann, Nijman, 2016, p. 1). Tarptautinių subjektų teisumo ir veiksnio apimtis skiriasi priklausomai nuo to, koks subjektiškumas yra jiems būdingas: pirminis ar išvestinis.

3. ATSKIRŲ TARPTAUTINĖS TEISĖS SUBJEKTŲ TARPTAUTINIO SUBJEKTIŠKUMO APIMTIS IR RIBOS

1949 m. konsultacinėje išvadoje dėl Žalos, patirtos Jungtinių Tautų tarnyboje, TTT taip pat konstatavo, kad tarptautinės organizacijos nėra tapatūs subjektai valstybėms ir neturi tokių pačių teisių ir pareigų. Tuo labiau tarptautinė organizacija nėra valstybė, o juolab „supervalstybė“, kuri galėtų turėti viršvalstybinį statusą. Nepaisant to, tarptautinės organizacijos yra tarptautinės teisės subjektai, turintys tarptautinį subjektiškumą. Taip pat TTT pabrėžė, kad „bet kurioje teisinėje sistemoje subjektai nebūtinai yra identiškai savo teisėmis ir jų apimtimi, o jų pobūdis priklauso nuo bendruomenės poreikių“ (Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinė išvada..., 1949).

Toks TTT išaiškinimas tapo universalia taisykle, taikoma ne tik tarptautinėms organizacijoms, bet ir kitiems subjektams. Tai reiškia, kad ne visi tarptautinės teisės subjektai yra lygiateisiai. Skiriasi jų teisės ir pareigos bei teisių ir pareigų realizavimo galimybės. Tačiau toks požiūris neeliminuoja nė vieno tarptautinės teisės subjekto iš tarptautinės teisės sistemos. Nevalstybinių tarptautinės teisės sistemoje veikiančių subjektų teisės, pareigos bei jų realizavimas yra kur kas labiau suvaržyti nei valstybių, o ir valstybių, kaip matysime toliau, tarptautinis subjektiškumas ir jo įgyvendinimas gali būti varžomas, pavyzdžiui, tarptautinės bendrijos nepripažintų valstybių tarptautinis teisinis subjektiškumas yra suvaržytas.

Atsiradus tokiam aiškinimui natūraliai kyla klausimas, kokios yra valstybių ir nevalstybinių tarptautinės teisės subjektų tarptautinio subjektiškumo ir jo įgyvendinimo ribos bei apimtis. Šio klausimo TTT savo konsultacinėje išvadoje neplėtojo.

3.1. Valstybės kaip tarptautinės teisės subjektai

Ilgą laiką buvo teigiama, kad vieninteliai ir išimtiniai tarptautinės teisės subjektai yra valstybės, kadangi ir pati tarptautinė teisė buvo kurta kaip teisinė sistema, reguliuojanti santykius tarp valstybių. Taigi ir tarptautinio subjektiškumo sąvoka buvo plėtojama kaip priemonė valstybių elgesiui kontroliuoti (Šaltinytė, 2020, p. 212). Dar 1912 metais pozityvistinės teorijos šalininkas L. F. L. Oppenheimas rašė: „Kadangi tautų teisė yra grindžiama bendru atskirų valstybių, o ne atskirų žmonių sutarimu, valstybės yra vieninteliai ir išimtiniai tarptautinės teisės subjektai“ (Oppenheim, 1912, p. 19). Šiuo metu tarptautinės teisės sistemoje veikiančių veikėjų ir darinių ratas didėja, ir valstybės nebėra vieninteliai ir išskirtiniai tarptautinės teisės subjektai, tačiau jos vis tiek išlieka svarbiausios ir stipriausios tarptautinės teisės veikėjos. Jų subjektiškumas yra beveik neribojamas, tai yra, jos turi didelį spektrą tarptautinių teisių ir pareigų, kurias joms suteikia pati tarptautinė teisė, o galimybių panaudoti tas teises ir pareigas yra dar daugiau. Taigi iš esmės valstybės gali veikti visose tarptautinės teisės srityse. Valstybės suteikia kitiems tarptautinėje teisėje veikiantiems dariniams tarptautinio subjekto statusą ir tarptautinį subjektiškumą. Pavyzdžiui, tarptautinės organizacijos yra kuriamos valstybių. Suverenios valstybės yra jų narės (Žalimas, *et al.*, 2001, p. 41). Taigi, jei valstybės neturėtų tikslo susivienyti į specifinį darinį – tarptautinę organizaciją – siekiant konkretaus tikslo, tarptautinės organizacijos nebūtų sukurtos, o tai reiškia, kad visos jų sukūrimo ir egzistavimo prielaidos būtų neįmanomos. Fizinių asmenų atveju valstybės sukūrė tarptautines sutartis, kurios įtvirtino

fizinių asmenų teisės ir pareigos tarptautinėje teisėje. Be valstybių įsikišimo fizinių asmenų statusas galėjo būti ir neįtvirtintas tarptautinėje teisėje. Būtent jos sudaro tarptautinės teisės sistemą, kurioje veikia ir kiti subjektai, tokie kaip tarptautinės organizacijos ir fiziniai asmenys.

Tam, kad darinys būtų pripažintas valstybe, o tuo pačiu ir tarptautinės teisės subjektu, turinčiu valstybėms būdingą tarptautinį subjektiškumą, jis turi atitikti tam tikrus požymius. Svarbu apibrėžti, kokius kriterijus turi atitikti darinys, kad galėtų įgyti valstybės statusą, kadangi šių požymių visuma yra valstybės egzistavimo pagrindas. Tik atitikus valstybėms keliamus kriterijus ir nustatius dariniui valstybės statusą, jis įgyja galimybę turėti ir naudotis tarptautinės teisės suteikiamomis teisėmis bei pareigomis.

Visuotinai pripažinti valstybės požymiai įtvirtinti 1933 m. Montevideo konvencijos dėl valstybių teisių ir pareigų 1 straipsnyje: „Valstybė, kaip tarptautinės teisės subjektas, turi turėti šiuos požymius: a) nuolatinius gyventojus; b) apibrėžtą teritoriją; c) vyriausybę ir d) galimybę užmegzti santykius su kitomis valstybėmis“ (Montevideo konvencijos dėl valstybių teisių..., 1933).

Nuolatinių gyventojų buvimas laikomas savaime suprantamu valstybės požymiu. Tarptautinė teisė nenustato, kiek gyventojų turėtų gyventi valstybės teritorijoje. Nuolatinių gyventojų buvimas reiškia, kad turi egzistuoti tam tikra asmenų grupė, nuolat susijusi su konkrečia teritorija ir kurią bendrine prasme galima laikyti tos teritorijos gyventojais (Dixon, 2013, p. 119).

Teritorija yra tam tikras plotas su aiškiai apibrėžtomis ribomis, atskiriančiomis valstybės teritoriją nuo kaimyninių valstybių. Tame plote gyvena nuolatiniai gyventojai ir egzistuoja valdžia. Valstybės ribose veikia jos suverenitetas (visiškas politinis, teisinis ir kitoks valstybės savarankiškumas, nepriklausomybė). Teritorijos nustatymas užtikrina fizinių valstybių egzistavimą. Tačiau tarptautinė teisė nenustato būtinybės turėti aiškiai apibrėžtą ir nekintančią teritoriją. Net ir šiuo metu tarp valstybių vyksta begalės ginčų dėl tikslios teritorijos ir valstybės sienų. Valstybė gali būti pripažinta tarptautinės teisės subjektu, net jei ji yra įsitraukusi į ginčą su kaimyninėmis šalimis dėl tikslios sienų demarkacijos (Shaw, 2008, p. 199). Svarbiausia, kad teritorija turėtų aiškia ir nuoseklią ribą ir kad tą teritoriją kontroliuotų valstybės vyriausybė. Taigi ginčai dėl valstybių teritorijos ir sienų nepaneigia jų, kaip valstybių, statuso.

Tam, kad būtų užtikrintas valstybės efektyvus funkcionavimas, joje turi veikti vyriausybė. Tokia vykdomoji valdžia turi veikti apibrėžtoje teritorijoje ir kontroliuoti nuolatinius gyventojus. Be vidaus kontrolės, vyriausybė užtikrina ir valstybės veikimą

tarptautinėje teisėje. Būtent vyriausybė yra atsakinga už tarptautinių teisių ir pareigų atsiradimą ir laikymąsi. Daugiau klausimų kyla dėl neveiksmingo vyriausybės darbo, kai vyriausybė nebegali efektyviai ir atsakingai vykdyti savo funkcijų, kad būtų užtikrintas visuomenės gerovės augimas ar saugumas. Pavyzdžiui, Sirija ilgą laiką buvo kamuojama pilietinio karo, kurio metu valstybėje neveikė efektyvi vyriausybė visai teritorijai ir visiems gyventojams. Tačiau valstybė ir toliau egzistavo kaip tarptautinės teisės subjektas. Tokie pavyzdžiai parodo, kad nėra būtina sukurti sudėtingą, efektyviai veikiančią vykdomosios valdžios mechanizmą. Užtenka, kad teritorijoje veiktų, turėtų įtaką bei kontrolę tam tikra politinė struktūra (Dixon, 2013, p. 119). Tačiau nuo valstybės gebėjimo veiksmingai atlikti savo funkcijas priklauso daug svarbių veiksnių, tokių kaip tolesnis valstybės vystymasis, stabilumas ir saugumas valstybės viduje bei integracija į tarptautinę bendruomenę.

Gebėjimas užmegzti tarptautinius santykius su kitomis valstybėmis iš esmės atsiranda atitikus jau minėtus tris kriterijus, kai valstybė turi tvirtą faktinio egzistavimo pagrindą (teritoriją ir nuolatinius gyventojus) bei veikiančią vyriausybę. Jei darinys neturėtų pastarųjų požymių, jis negalėtų egzistuoti kaip valstybė, o kartu negalėtų užmegzti santykių su kitais tarptautinės teisės subjektais. Pirmiausia, reikia atitikti pirmuosius tris Montevideo konvencijos požymius, kad būtų įgyvendintas ketvirtasis. Galima tvirtinti, kad aptariamas požymis yra valstybės valstybingumo pasekmė, o ne kriterijus. Taigi šis požymis reiškia veiksmingo subjekto egzistavimo pagrindą, parodantį, kad kitos valstybės pripažįsta darinį kaip susiformavusią valstybę. Jis labiau atspindi teisinį, o nefaktinį valstybių egzistavimą.

Šie keturi požymiai laikomi būtiniais bet kokios valstybės atsiradimui ir jos pripažinimui kaip teisėto tarptautinės teisės subjekto.

3.1.1. Valstybių tarptautinio subjektiškumo ypatumai

Kai tarptautinėje teisėje veikiantis veikėjas atitinka visus anksčiau išvardintus požymius, jis tampa valstybe ir įgauna valstybėms būdingą tarptautinį subjektiškumą. Vis dėlto praktikoje valstybės statusas ne visada būna toks aiškus, kaip nustato teorija. Realybėje dažnai tenka susidurti su dviprasmiškomis situacijomis, kai tam tikri dariniai atitinka daugumą aptartų kriterijų, tačiau vis tiek nėra laikomi visaverčiais tarptautinės teisės subjektais, galinčiais įgyvendinti suteiktą tarptautinį subjektiškumą visa apimtimi. Tai reiškia, kad valstybių subjektiškumo įgyvendinimas tam tikrais atvejais gali būti ribojamas. Egzistuoja ir kiti svarbūs aspektai, kurie veikia tarptautinio subjektiškumo apimtį, bet jokiais būdais nepaneigia valstybės, atitinkančios Montevideo konvencijos

kriterijus, egzistavimo fakto. Taigi Montevideo konvencijoje nurodytų požymių neužtenka tam, kad valstybė įgytų gebėjimą suteiktas tarptautines teises ir pareigas įgyvendinti visa apimtimi. Tam, kad valstybė turėtų tokias galimybes, svarbūs yra ir kiti veiksniai, tokie kaip valstybės nepriklausomybė, jos suverenitetas, valstybių ir vyriausybių pripažinimas. Nuo šių veiksnių priklausys valstybių tarptautinio subjektiškumo ribos.

Valstybės suverenitetas ir nepriklausomybė

Tarptautiniuose santykiuose valstybių tarptautinis subjektiškumas yra neatskiriamas nuo suvereniteto (Vadapalas, 2006, p. 189). Suvereniteto valstybei niekas nesuteikia, ši savybė atsiranda su pačia valstybe (Lietuvos konstitucinė teisė, 2017, p. 221). Taigi ir Montevideo konvencijos požymius galima vadinti valstybės suvereniteto pagrindu. Jis reiškia valstybės nepriklausomybę, jos valdžios viršenybę, savarankiškumą tvarkant valstybės vidaus reikalus ir palaikant santykius su kitomis valstybėmis (Lietuvos konstitucinė teisė, 2017, p. 221). Kitaip tariant, jei valstybė turi suverenitetą, ji turi visišką veiksmų laisvę savo viduje, nepriklausomai nuo jokios kitos valdžios, ir turi teisę savo nuožiūra dalyvauti tarptautiniuose procesuose. Taigi suverenitetas, kaip valstybės ar jos valdžios savybė, reiškia jos viršenybę, savarankiškumą ir nepriklausomybę (Lietuvos konstitucinė teisė, 2017, p. 221). Yra skiriamas vidinis ir išorinis suverenitetas. Vidinis aspektas parodo, kad valstybės valdžia nepriklauso nuo kurios nors kitos valdžios šalies viduje. Suverenitetas suvokiamas ir išoriniu aspektu, kai valstybė, kurianti santykius su kitomis valstybėmis, tarptautinius reikalus tvarko savarankiškai, nepaklūstant jokiai kitai valstybei. Svarbiausia, kad valstybės nepažeistų viena kitos suvereniteto (Lietuvos konstitucinė teisė, 2017, p. 221).

Atsižvelgiant į aptartą suvereniteto sąvoką, galima daryti išvadą, kad nepriklausomybė yra vienas iš suvereniteto požymių. Būtent nepriklausomybė reiškia, kad valstybė veikia savarankiškai ir valstybės valdžia yra nepavaldi nei užsienio valstybėms, nei kitoms išorinėms jėgoms. Taigi šios dvi sąvokos taip pat yra neatskiriamos.

Vienas ryškiausių pavyzdžių, kai tarptautinis subjektiškumas yra ribojamas netekus suvereniteto ir nepriklausomybės – 1940 m. Lietuvos sovietų okupacija ir aneksija. Šis atvejis leidžia analizuoti, kaip priverstinis teritorijos užvaldymas, kai valstybė tampa priklausoma nuo kitos valdžios ir jos suverenitetas bei nepriklausomybė yra suvaržyti, paveikia gebėjimą realizuoti tarptautinį subjektiškumą. Kuomet Lietuvos teritorija buvo įtraukta į Sovietų Sąjungos sudėtį, ji tapo priklausoma nuo kitos valdžios politinės valios. Lietuvos institucijos buvo panaikintos arba integruotos į sovietinę sistemą, taip atsiradus visiškam priklausomumui nuo kitos valdžios, kuris užkirto kelią nepriklausomai,

savarankiškai užsienio ir vidaus politikai. Atsiradus naujai represinei valdžiai, kuri neteisėtu būdu įvedė savo tvarką valstybėje, Lietuva prarado savo suverenitetą, o kartu ir jo sudedamąją dalį – nepriklausomybę. Tokiu atveju valstybės veikimas tarptautinėje bendrijoje nieko bendra neturi su jos valia, nes šią valią atima valstybė okupantė ir visi reikalai sprendžiami remiantis būtent valstybės okupantės valios išraiškomis. Taigi ir efektyvus veikimas tarptautinėje teisėje, Lietuvos valstybės vardu, tampa apribotas. Ginčo, kad tokie Sovietų Sąjungos veiksmai buvo neteisėti tarptautinės teisės požiūriu nėra. Tarptautinė bendrija nepripažino sovietinės okupacijos ir aneksijos, laikydama ją neteisėta ir prieštaraujančia tarptautinei teisei. Tik dėl nuoseklios nepripažinimo politikos buvo įmanoma išlaikyti simbolinį Lietuvos valstybės statusą. Nors faktiškai valstybės egzistavimas buvo panaikintas, teisinis jos statusas tam tikru mastu išliko dėl to, kad reikšminga tarptautinės bendrijos dalis nepripažino okupacijos.

Remiantis Lietuvos atveju, galima daryti išvadą, kad praradus suverenitetą ir tuo pačiu nepriklausomybę, valstybė praranda galimybę įgyvendinti vidaus ir išorės politiką nepriklausomai ir savarankiškai. Tarptautinio subjektiškumo prasme tokia situacija reiškia, kad tarptautinio subjektiškumo įgyvendinimas yra suvaržomas, nes valstybė yra kontroliuojama kitos valdžios ir negali realizuoti teisių ir pareigų savo nuožiūra nei nacionalinėje teisėje, nei tarptautinėje teisėje. Lietuvos atveju okupacijos nepripažinimas leido bent jau teoriškai išlaikyti valstybės statusą tarptautinėje bendrijoje, taigi ir nustatytos tarptautinės teisės ir pareigos galiojo Lietuvai kaip valstybei. Problema ta, kad jų įgyvendinimas tapo suvaržytas.

Valstybių pripažinimas

Svarbus aspektas, susijęs su subjektiškumo įtvirtinimu, yra valstybės pripažinimas. Valstybių pripažinimas yra politinis aktas, turintis teisinių pasekmių. Juo siekiama kelių tikslų: konstatuoti naujai atsiradusios valstybės egzistavimo faktą ir pasiūlyti naujai atsiradusiai valstybei užmegzti tarptautinius santykius. Šiuo aktu valstybės išreiškia savo valią dėl kitos valstybės arba vyriausybės teisėtumo (Vadapalas, 2006, p. 242). Tai teisinę galią turintis aktas, nes kitu atveju valstybės galėtų keisti savo politinę valią ir atšaukti pripažinimą (Katuoka, 2016, p. 27). Montevideo konvencijos 6 str. įtvirtinta, kad „Valstybė, pripažindama kitą valstybę, pripažįsta jos subjektiškumą su visomis tarptautinės teisės nustatytomis teisėmis ir pareigomis. Pripažinimas yra besąlygiškas ir neatšaukiamas“ (Montevideo konvencijos dėl valstybių teisių..., 1933). Dėl to, kad pripažinimas yra besąlygiškas ir neatšaukiamas, praktikoje valstybės apgalvotai žengia šį žingsnį.

Didelę praktinę reikšmę tarptautiniam subjektiškumui turi dvi vyraujančios pripažinimo teorijos – konstitucinė arba konstatuojamoji ir deklaracinė (Katuoka, 2016, p. 37)². Skirtumas tarp šių teorijų yra susijęs tik su teisinėmis pripažinimo pasekmėmis, tai yra, ar valstybė tampa tarptautinės teisės subjektu iki jos pripažinimo, ar po pripažinimo.

Pirma susiformavo konservatyvi konstitucinė arba konstatuojamoji (*toliau darbe - konstatuojamoji*) teorija. Jos pagrindinė idėja yra ta, kad valstybė, kaip tarptautinės teisės subjektas, teisiška neegzistuoja, kol jos nepripažįsta tarptautinėje bendrijoje veikiančios valstybės. Ji akcentuoja priežastinį ryšį tarp valstybės pripažinimo ir jos tarptautinio subjektiškumo (Katuoka, 2016, p. 38). Šiuo metu daugumos tarptautinės teisės specialistų požiūris į šią teoriją yra neigiamas. Pagrindinis argumentas yra tas, kad ši teorija prieštarauja valstybių suverenios lygybės principui (Katuoka, 2016, p. 38). Šio, vieno svarbiausių tarptautinės teisės principų, turinys yra atskleidžiamas per šiuos elementus: 1) visos valstybės teisine prasme yra lygios; 2) kiekviena valstybė privalo gerbti kitos valstybės teisinį subjektiškumą, 3) kiekviena valstybė turi teisę pasirinkti ir vystyti jai priimtina politinę, socialinę, ekonominę bei kultūrinę sistemas, 4) kiekviena valstybė privalo laikytis tarptautinių įsipareigojimų (JT Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, 1971, p. 123). Apibendrinant, visos valstybės teisine prasme yra lygios ir turi gerbti kitų valstybių tarptautinį subjektiškumą, nepriklausomai nuo kitų valstybių pripažinimo.

Pagal deklaracinę teoriją, valstybė egzistuoja nuo jos susikūrimo, kai ji atitinka visus valstybėms keliamus valstybingumo požymius, nepriklausomai nuo kitų valstybių valios ją pripažinti. Ši teorija nesieja valstybės subjektiškumo su pripažinimu. Taigi naujai besikuriančioms valstybėms pripažinimas yra tik deklaratyvus aktas, kuris neturi įtakos besikuriančios valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, egzistavimo faktui. Šios teorijos šalininkai laikosi pozicijos, kad pripažinimo aktas konstatuoja valstybės atsiradimo faktą ir po pripažinimo užmezgamų tarptautinių santykių atsiradimo faktą. Vyrauja nuomonė, kad dauguma tarptautinės teisės specialistų pripažįsta šią teoriją (Katuoka, 2016, p. 40).

Atsižvelgiant į šių dienų kontekstą, būtų nepagrįsta remtis viena iš šių teorijų, kadangi nebūtų įmanoma teisingai įvertinti valstybių pripažinimo įtakos tarptautinio subjektiškumo atžvilgiu. Profesorius Saulius Katuoka akcentuoja, kad „Valstybių pripažinimo reikšmė gali būti atskleista sujungiant pagrindinius šių dviejų pripažinimo teorijų teiginius“ (Katuoka, 2016, p. 42). Su šia pozicija galima sutikti. Apibendrinant galima teigti, kad sujungus šias dvi teorijas, valstybės tampa tarptautinės teisės subjektu savaime, kai jos

² Šias pripažinimo teorijas išskiria ir kiti tarptautinės teisės mokslininkai, pavyzdžiui, žr. Vadapalas, V. (2006). Tarptautinė teisė. Vilnius: „Eugrimas“, p. 244,.

atitinka visus valstybėms keliamus požymius, nepriklausomai nuo pripažinimo, bet pripažįstant, kad pripažinta valstybė kur kas efektyviau realizuoja tarptautinį subjektiškumą. Taigi, iš esmės, valstybių pripažinimas jokiais būdais negali būti laikomas valstybės egzistavimo pagrindu, jis labiau apibrėžia valstybių gebėjimą užmegzti tarptautinius santykius, taip sudarant galimybes efektyviau realizuoti tarptautinį subjektiškumą.

Vyriausybių pripažinimas

Tarptautinėje teisėje, be valstybių pripažinimo, vyrauja ir kitas tarptautinio subjektiškumo apimtį apibrėžiantis aspektas – vyriausybės pripažinimas. Jis ypač svarbus tais atvejais, kai valstybėje įvyksta vyriausybės pasikeitimas. Skirtingai nei valstybės pripažinimas, kuris dažniausiai yra besąlygiškas ir neatšaukiamas aktas, vyriausybės pripažinimas yra dinamiškesnis ir priklauso nuo tarptautinės bendruomenės įvertinimo, ar naujoji valdžia atstovauja valstybei tinkamu ir teisėtu būdu. Čia tarptautinė bendrija vertina vyriausybės veikimą ir jos vykdomą politiką.

Tarptautinėje teisėje vyriausybės pripažinimas reiškia, kad vyriausybė atstovauja valstybę tarptautiniuose santykiuose ir pripažįstanti valstybę palaikys santykius su valstybe per šią vyriausybę (Vadapalas, 2006, p. 249). Taigi, jeigu valstybės nepripažįsta kitos valstybės vyriausybės, tarptautinių teisinių bei politinių santykių palaikymas ar užmezgimas tampa komplikuotas arba neįmanomas. Tarptautinėje praktikoje valstybės, vertindamos vyriausybių pripažinimo klausimus, atsižvelgia ne tik į faktinės kontrolės lygį (ar vyriausybė kontroliuoja visą valstybės teritoriją ir gyventojus), bet ir į kitus veiksnius, tokius kaip jų vykdoma politika valstybės viduje bei tarptautinėje bendrijoje, teisės normų laikymąsi ir pan. Svarbiomis aplinkybėmis tampa ir tarptautinės bendrijos pasitikėjimas vyriausybe, jos teisėtumas, gebėjimas laikytis tarptautinių įsipareigojimų ir žmogaus teisių.

Vyriausybės pripažinimo svarbą tarptautinio subjektiškumo riboms nustatyti puikiai iliustruoja Afganistano ir Sirijos pavyzdžiai. Šiose valstybėse prieš keletą metų įvyko valdymo režimų pasikeitimai. Režimų nepripažinimas turėjo esminės reikšmės Afganistano ir Sirijos valstybių tarptautinio subjektiškumo realizavimui.

Visi šie ypatumai nepaneigia fakto, kad tarptautinės teisės normomis valstybėms yra numatytos teisės ir pareigos bei galimybės jas įgyvendinti. Šių aplinkybių atsiradimas neeliminuoja valstybių tarptautinio subjektiškumo kaip tokio. Tarptautinis subjektiškumas toliau egzistuoja tarptautinės teisės norminiu lygmeniu. Tačiau atsiradus suvereniteto, nepriklausomybės, valstybių ir/ar jų vyriausybių nepripažinimo suvaržymams, tampa komplikuotas tarptautinio subjektiškumo įgyvendinimas visa apimtimi.

3.1.2. Valstybių tarptautinio subjektiškumo vertinimas, keičiantis valdymo režimui : Afganistano ir Sirijos atvejų analizė

Afganistano ir Sirijos tarptautinio subjektiškumo klausimai yra sudėtingi, priklausantys nuo laikotarpio, politinės situacijos bei istorinių įvykių. Pastarųjų valstybių atveju didelę įtaką tarptautinio subjektiškumo apimčiai turėjo valdymo režimų kaita ir tarptautinės bendrijos atsisakymas pripažinti šiuos režimus.

Tam, kad būtų galima geriau atskleisti šių atvejų problematiką, Afganistanas ir Sirija bus apžvelgti atskirai, aptariant politinį bei istorinį kontekstą itin svarbiais laikotarpiais ir apžvelgus pastaruosius aspektus apibendrinant šiuos du atvejus.

Afganistano atvejis

Žvelgiant iš tarptautinio subjektiškumo prizmės, svarbiausi Afganistano istorijos laikotarpiai, geriausiai atskleidžiantys šios definicijos problematiką, yra:

1996 - 2001 m., kai musulmoniško judėjimo karinė grupuotė Talibanas³ pirmą kartą užėmė valdžią Afganistane. Šis laikotarpis svarbus tuo, kad Afganistanas buvo kontroliuojamas radikalaus islamo režimo, kuris nebuvo pripažintas tarptautinėje bendrijoje. Dauguma pasaulio valstybių nepripažino šio režimo, tokiu būdu suvaržant Afganistano, kaip valstybės, tarptautinį subjektiškumą.

2001 – 2021 m. Po 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuolio Afganistanas atsidūrė tarptautinės bendrijos dėmesio centre, kadangi Talibanas suteikė O. Bin Ladeniui prieglobstį. JAV kartu su NATO reaguodamos į pastarąjį įvykį pradėjo karinę kampaniją, kurios metu Talibanas pasitraukė iš didžiosios dalies Afganistano. Buvo sukurta Laikinoji Afganistano vyriausybė, įgaliota parengti šalies konstituciją ir organizuoti demokratinius rinkimus. Šią laikinąją vyriausybę palaikė ir Vakarų valstybės. 2001 m. Jungtinių Tautų (JT) Saugumo Taryba įkūrė Tarptautines saugumo pagalbos pajėgas (ISAF), turinčias užtikrinti Afganistano Laikinosios vyriausybės veikimą. Pagrindinę šių pajėgų dalį sudarė NATO valstybių kariai. Po Talibano nuvertimo 2001 m. Afganistanas tapo JT nariu ir NATO partneriu. Valstybė buvo remiama tarptautinės bendruomenės dėl atkūrimo ir demokratinių institucijų kūrimo. Šiuo laikotarpiu Afganistanas tapo tarptautinės bendrijos dalimi su kur

³ Talibanas – musulmoniško judėjimo karinė grupuotė Afganistane. Talibanas yra radikalus islamistų judėjimas, kuris siekia įgyvendinti griežtą šariato teisę ir atkurti visuomenę pagal savo interpretaciją. Jo valdymas Afganistane žinomas dėl griežtų ir represinių priemonių, nukreiptų prieš moteris ir nesuderinamas su vakarų demokratinėmis vertybėmis.

kas platesniu tarptautiniu subjektiškumu, nei Talibano valdymo laikotarpiu, kadangi dauguma valstybių pripažino naujai besikuriančią valstybės vyriausybę.

2021 m. iki dabar. Po 2021 m. rugpjūčio mėn., kai JAV ir NATO kariuomenė po dvidešimties metų pasitraukė iš Afganistano, Talibanas vėl užėmė valdžią. Tai sukėlė daugybę klausimų apie Afganistano tarptautinį statusą ir jo gebėjimą laikytis tarptautinės teisės. Tarptautinė bendruomenė iki šiol nenori oficialiai pripažinti Talibano vyriausybės. Šiuo metu Talibano vyriausybę pripažįsta vos 3 valstybės – Pakistanas, Saudo Arabija ir Jungtiniai Arabų Emiratai. 2025 m. balandžio mėn., Rusija išbraukė Afganistano Talibaną iš savo sudaryto teroristinių grupuočių sąrašo. Nors šis žingsnis nėra oficialus vyriausybės pripažinimas, jis reiškia, kad ateities perspektyvoje ir Rusija nori normalizuoti santykius su Afganistaną valdančiu Talibanu. Kinija ir Pakistanas taip pat pradėjo su Talibanu palaikyti dialogą. Grįžus Talibanui, Afganistanas vėl žengė didelį žingsnį atgal. Per kelias savaites Talibanas grąžino valstybę į chaosą, lydimą masinių žmogaus teisių bei humanitarinės teisės pažeidimų.

Afganistano vyriausybės nepripažinimo atveju didelę įtaką turi JT Kredencinis komitetas. Afganistanas, kaip valstybė, vis dar yra JT narė, o tuo pačiu ir JT Generalinės Asamblėjos narė. Prieš kiekvieną JT Generalinės Asamblėjos sesiją yra skiriamas JT Kredencinis komitetas, kuris nagrinėja valstybių atstovų įgaliojimus. JT Kredencinis komitetas patikrina, ar valstybių pateikti atstovai turi teisę dalyvauti Generalinės Asamblėjos darbe. Kiekviena valstybė narė privalo pateikti oficialų pranešimą, kuriuo įrodo, kas yra įgalioti jos atstovai (Generalinės Asamblėjos darbo tvarkos taisyklų, 2021, p. 8). Po 2021 m. Afganistano atvejis yra gana komplikotas. JT Kredencinis komitetas jau trečią kartą atidėjo sprendimą dėl Afganistano vietos JT perdavimo Talibanui. JT atsisakius perduoti vietą Talibanui, Afganistaną JT Generalinėje Asamblėjoje atstovauja ankstesnės vyriausybės atstovas. Tai, kad JT Kredencinis komitetas vengia atiduoti vietą Talibano įgaliotam asmeniui, rodo JT atsisakymą pripažinti šį režimą, taip suvaržant jo dalyvavimą priimant sprendimus vienoje įtakingiausių tarptautinių organizacijų JT. Tokia padėtis veikia ir vyriausybės tarptautinio subjektiškumo įgyvendinimą.

Ginčų, kad Afganistanas yra valstybė, o tuo pačiu ir tarptautinės teisės subjektas, nekyla. Tačiau kiekvienu išvardintu laikotarpiu, priklausomai nuo valstybėje veikiančio režimo ir jo pripažinimo, matomos tam tikros tendencijos, susijusios su valstybės gebėjimu realizuoti savo tarptautinį subjektiškumą. Talibano režimas įvedė radikalaus islamo teisę, neatitinkančią tarptautinių standartų. Dėl šio režimo taikomos politikos ir ideologijos, kurių nepripažino beveik visa tarptautinė bendrija, valstybė tapo izoliuota. Dėl valstybėje

veikiančios valdžios nepripažinimo ji patyrė tarptautinio subjektiškumo suvaržymus - negalėjo atstovauti savo interesams tarptautiniuose forumuose, buvo atskirta nuo tarptautinių organizacijų veiklos, negalėjo laisvai sudaryti tarptautinių susitarimų ir pan. Valstybė egzistavo, bet jos dalyvavimas ir įtaka tarptautinėje arenoje buvo smarkiai sumažėjusi. 2001 – 2021 m. veikiant naujai valdžiai, kurią pripažino tarptautinė bendrija, Afganistanas praplėtė savo subjektiškumo ribas: tapo tarptautinių organizacijų nariu, palaikė santykius su NATO aljanso valstybėmis, gavo paramą institucijų kūrimui, infrastruktūros atkūrimui ir pan., taip kur kas plačiau dalyvaudamas tarptautinėje veikloje. Taigi valstybėje esant režimui, kuris nėra pripažintas tarptautinės bendrijos, jos tarptautinio subjektiškumo realizavimas žymiai sumažėja.

Sirijos atvejis

Aptariant Sirijos atvejį, svarbiausias aspektas yra Bašaro al-Asado (*toliau tekste – Asadas*) režimo nuvertimas. Asadas tapo Sirijos prezidentu 2000 m. birželio mėn., po savo tėvo, ilgamečio šalies lyderio Hafezo al-Asado, mirties. Asado valdymas iš esmės tęsė ankstesnę režimo kryptį – stipri prezidentinė valdžia, represinis „saugumo“ įgyvendinimas ir Ba'ath partijos dominavimas šalyje.

Didžiausias iššūkis Asado valdymui kilo 2011 m., kai Arabų pavasario bangos pasiekė ir Siriją. Prasidėjus taikiems protestams, reikalaujantiems reformų valstybėje, Asado režimas pasirinko brutalią represijų strategiją, kuri peraugo į pilietinį karą. Režimas naudojo karines priemones prieš civilius, taikėsi į protestuotojus, vėliau ir į ginkluotas opozicines grupes, o tai lėmė šalies susiskaldymą ir humanitarinę katastrofą.

Sirijos vyriausybei priešiškų grupuočių puolimas, siekiant nuversti veikiančią vyriausybę, privertė Asadą 2024 m. gruodžio 8 d. pasitraukti iš pareigų ir pabėgti į Rusiją. Šis posūkis Sirijos pilietiniame kare po 2011 m. žymėjo Asadų šeimos valdymo pabaigą.

Tarptautinės bendrijos požiūris į Asado autoritarinį valdymo režimą buvo kritiškas, ypač po 2011 m. prasidėjusio Sirijos pilietinio karo. Pirmiausia, režimas buvo kaltinamas tuo, kad prieš civilius gyventojus taikė smurtinius veiksmus (kankinimą, masines žudynes, suėmimą be pagrindo). Jungtinių Tautų nepriklausoma tarptautinė tyrimų komisija Sirijai nustatė, kad vyriausybės pajėgos nuosekliai naudojo jėgą prieš taikius gyventojus, taip pažeisdamos tarptautinę humanitarinę teisę (Report of the Independent International Commission, 2023). Dėl šių veiksmų Vakarų valstybės ėmėsi įvairių priemonių Asado režimo atžvilgiu: ES taikė plataus masto sankcijas Sirijos vyriausybei (Europos tarybos 2013 gegužės 31 d. sprendimas, p. 14–45); Arabų Lyga 2011 m. sustabdė Sirijos narystę organizacijoje, išreiškdamas nepritarimą represijoms prieš civilius; JT Saugumo Taryboje

buvo bandoma priimti rezoliucijas, smerkiančias režimą, tačiau jos dažnai buvo vetuojamos Rusijos ir Kinijos. Nepaisant to, kad dauguma valstybių atsisakė pripažinti Sirijoje veikusią vyriausybę, Asado režimas turėjo ir ištikimus sąjungininkus – Rusiją ir Iraką.

Taigi daugiau nei dešimt metų Sirijos tarptautinis subjektiškumo įgyvendinimas, kaip ir Afganistano, buvo ribojamas dėl represinio Asado režimo. Dauguma tarptautinės bendrijos narių nepripažino šios vyriausybės ir nepalaikė glaudžių tarptautinių politinių ir teisinių santykių su Asado valdoma Sirija. Sirijos subjektiškumo įgyvendinimas tapo ribotas. Šalis dalyvavo tarptautiniuose santykiuose tik labai ribota apimtimi.

Šiuo metu aktuali kita problema – ar, nuvertus Asado režimą Sirijoje, susidariusi nauja vyriausybė gebės veikti taip, kad sudarytų galimybes šiai valstybei visa apimti integruotis į tarptautinę bendriją, nepažeidžiant tarptautinės teisės. Šiuo metu laikinuoju Sirijos prezidentu oficialiai paskirtas Ahmedas al-Sharaa, pradėjęs ne tik atstatyti žlugusios valstybės valdžią (kuriama nauja konstitucija, valstybinės institucijos), bet ir pradėjęs sugrąžinti Sirijai jos statusą tarptautiniu mastu, atstatant tarptautinius ryšius. Tarptautinė bendrija stebi šiuos pokyčius, ir jeigu Sirija laikysis tarptautinės teisės normų, yra didelė tikimybė, kad ji vėl taps valstybe, turinčia neribotos apimties tarptautinį subjektiškumą. Šis procesas dar vyksta, bet tai gali teigiamai paveikti Sirijos tarptautinį statusą.

Apibendrinant, režimų kaita tiesiogiai veikia valstybės tarptautinio subjektiškumo įgyvendinimą. Jei vyriausybė nėra pripažinta ir ji pažeidžia tarptautinę teisę, tai dažnai apriboja valstybės galimybę dalyvauti tarptautiniuose santykiuose. Pripažinimo buvimas ar nebuvimas taip pat veikia ir valstybės teisinę padėtį tarptautinėje sistemoje. Nekuriant tarptautinių santykių, efektyvus valstybės veikimas, o tuo pačiu ir subjektiškumo realizavimas, yra ribotas (ribojamas dalyvavimas tarptautinėse organizacijose, gebėjimas sudaryti tarptautines sutartis, diplomatinių ir konsulinių santykių kūrimas ir pan.). Režimų pokyčiai atveria galimybes valstybėms atkurti tarptautinius ryšius ir susigrąžinti savo vietą tarptautinėje bendrijoje, tačiau tam būtinas ne tik naujas režimas, bet ir aiškūs veiksmai, neprieštaraujantys tarptautinei teisei. Tai patvirtina aptarti Afganistano, ir Sirijos pavyzdžiai, kuriuose valdžios režimai, smarkiai riboja tarptautinį subjektiškumo realizavimą. Vyriausybių nepripažinimas reiškia ne tik tai, kad tarptautinių santykių atsiradimas bei jų užmezgimas, yra komplikotas, tai reiškia ir tai, kad jis gali būti neįmanomas. Neužmezgus santykių su kitomis valstybėmis, visiškas tarptautinio subjektiškumo realizavimas tampa nepasiekiamas.

3.2. Tarptautinės organizacijos kaip tarptautinės teisės subjektai

Kaip jau minėta, po XX a. klausimų, ar tarptautinė organizacija yra laikoma tarptautinės teisės subjektu, neliko. TTT po 1949 m., jau minėtos, konsultacinės išvados⁴, kuri gana plačiai išnagrinėjo tarptautinių organizacijų subjektiškumo klausimą, dar kartą 1980 m. savo kitoje konsultacinėje išvadoje dėl 1951 m. kovo 25 d. susitarimo tarp PSO ir Egipto įtvirtino, kad „tarptautinės organizacijos yra tarptautinės teisės subjektai“ (Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinė išvada..., 1980).

Kaip ir valstybės, tarptautinės organizacijos turi joms būdingus požymius, kurių visuma leidžia nustatyti tarptautinių organizacijų sąvokos reikšmę.

Pirmasis požymis – sutarties pagrindas. Skirtingai nei valstybės, tarptautinės organizacijos nekuriamos remiantis bendrąją tarptautine teise. Tarptautinė organizacija yra sukuriamą tarptautine sutartimi, vadinama steigiamuoju aktu. Steigiamajame akte įtvirtinamos visos valstybių narių teisės ir įsipareigojimai bei tarptautinės organizacijos veikimo pagrindai (kompetencija, struktūra, veiklos taisyklės ir pan.).

Tarptautinės organizacijos sukūrimui reikalinga valstybių narystė, jų narės yra suverenios valstybės (dažniausiai ne mažiau nei trys).

Tarptautinės organizacijos nuolatinio pobūdžio tikslai yra kone svarbiausias šios sąvokos elementas. Tarptautinių organizacijų tikslai riboja jų tarptautinį subjektiškumą, kadangi tarptautinės organizacijos gali veikti tik steigiamuosiuose dokumentuose nurodytų tikslų ir funkcijų įgyvendinimui, kitaip tai bus neteisėtas *ultra vires* veikimas. Paprastai visos tarptautinės organizacijos nustato pagrindinį savo tikslą – skatinti tarptautinį bendradarbiavimą ir koordinuoti valstybių veiklą. Kiti tikslai yra specifiniai, priklausantys nuo organizacijos pobūdžio.

Tarptautinių organizacijų efektyviam egzistavimui būtina nuolatinė institucinė struktūra, kuri sudarytų valstybių bendradarbiavimo mechanizmą (aukščiausioji, vykdomoji, administracinė, kitos institucijos).

Penktas tarptautinių organizacijų požymis yra atitikimas tarptautinei teisei, reiškiantis, kad tarptautinė organizacija turi būti kuriama remiantis tarptautine teise. Jos tikslai, įstatai ir veikla negali prieštarauti tarptautinės teisės normoms, pirmiausia visuotinai pripažintoms, imperatyvaus pobūdžio *jus cogens* normoms, ir principams.

⁴ Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, [ICJ], Advisory Opinion, 11 April 1949;

Šio rašto darbo kontekste svarbiausias tarptautinių organizacijų požymis - tarptautinis teisinis subjektiškumas. Kaip jau minėta tarptautinės organizacijos turi tarptautinį subjektiškumą. Svarbu pažymėti, kad tarptautinių organizacijų teisės ir pareigos yra atskiros nuo jų valstybių narių teisių ir pareigų. Tarptautinės organizacijos savarankiškai, savo veiksmais, gali įgyti teises ir pareigas bei jas realizuoti. Steigiamuosiuose aktuose tam tikri straipsniai yra adresuoti valstybėms narėms, o kiti tarptautinei organizacijai. Tarptautinių organizacijų subjektiškumo atskyrimas nuo valstybių narių subjektiškumo, leidžia tarptautinėms organizacijoms turėti savo teisinę valią ir būti tarptautinės teisės subjektu. Tai reiškia, kad organizacija dalyvauja tarptautiniuose santykiuose savarankiškai, kaip tarptautinės teisės subjektas. Pažymėtina, kad nors tarptautinės organizacijos turi savarankišką valią, tačiau šis savarankiškumas nėra absoliutus. Bet kuriuo atveju, valstybių narių valia daro įtaką organizacijos priimamiems sprendimams. Tarptautinių organizacijų subjektiškumo ypatybės plačiau bus aptartos kitame skyriuje.

Nėra vieno tarptautinių organizacijų sąvokos apibrėžimo, pateikiamos sąvokos skiriasi pagal tai, kokius aspektus norima pabrėžti (Žalimas, *et al.*, 2001, p. 37). Pavyzdžiui, JT nuomone, tarptautinė organizacija - tai organizacija, įsteigta tarptautine sutartimi ar kitu tarptautinės teisės reglamentuojamu aktu ir turinti savo tarptautinį teisinį subjektiškumą (Yearbook of the International Law Commission, 2011, p.49). Sujungiant visus aukščiau apibrėžtus tarptautinės organizacijos požymius į visumą, tarptautines organizacijas apibūdinamos taip: „tarptautinė organizacija – tai valstybių susivienijimas, įsteigtas tarptautine sutartimi tam tikriems tikslams siekti, turintis nuolatinių institucijų sistemą, tarptautinio teisės subjekto statusą, sukurtas ir veikiantis pagal tarptautinę teisę“ (Žalimas, *et al.*, 2001, p. 43).

3.2.1. Tarptautinių organizacijų subjektiškumo ypatumai

Tarptautinės organizacijos yra išvestiniai tarptautinės teisės subjektai. Tai reiškia, kad tarptautinių organizacijų tarptautinis subjektiškumas yra ribojamas.

Egzistuoja dvi teorijos, skirtingai aiškinančios tarptautinių organizacijų teisinio subjektiškumo pobūdį, – subjektyvistinė ir objektivistinė. Pagal subjektyvistinę teoriją tarptautinė organizacija įgyja tarptautinio subjekto statusą, o kartu ir tarptautinį subjektiškumą, tuomet, kai jai šis statusas yra suteikiamas valstybių. Toks požiūris kildinamas iš to, kad valstybės, tarptautinių organizacijų narės, priima tarptautinių organizacijų steigiamuosius dokumentus, kurių pagrindu joms ir yra suteikiamos specialios

teisės ir pareigos. Tarptautinė organizacija laikoma įsteigta ir kartu įgyja tarptautinio subjekto statusą bei tarptautinį subjektiškumą, įsigaliojus jos steigiamajam aktui, kai prie jo prisijungia atitinkamas skaičius valstybių. Kadangi steigiamajame akte dažnai organizacijų galios yra išdėstomos neišsamiai, subjektyvistinė teorija leidžia jas plėsti remiantis numanomomis arba kildinamomis galiomis, kurios kyla iš steigiamojo akto. Tai reiškia, kad tarptautinės organizacijos gali turėti galias, kurios nėra tiesiogiai įtvirtintos jų steigiamuosiuose dokumentuose, tačiau jos gali būti kildinamos iš steigiamojo dokumento nuostatų, jas interpretuojant. Tokį požiūrį patvirtino ir TTT savo 1949 m. konsultacinėje išvadoje, pabrėždamas, kad „Jei valstybė turi visų tarptautinių teisių ir pareigų visumą, tokio vieneto kaip Organizacija teisės ir pareigos turi priklausyti nuo jos tikslų ir funkcijų, apibrėžtų jos steigimo dokumentuose arba išplaukiančių iš jų ir išplėtotų praktikoje“. Taigi šioje konsultacinėje išvadoje TTT sutiko su subjektyvistinės teorijos požiūriu ir nustatė, kad tarptautinės organizacijos teisių ir pareigų apimtis nebūtinai turi būti įtvirtinta steigiamuosiuose dokumentuose, ji gali „išplaukti“ iš jų arba būti išplėtotą praktikoje. Svarbiausia, kad teisių ir pareigų apimtis kiltų iš jos tikslų ir funkcijų (Žalimas, *et al.*, 2001, p. 77 - 78).

Objektyvistinės teorijos šalininkai laikosi nuomonės, kad tarptautinių organizacijų subjektiškumas nėra valstybių valios padarinys jis kyla iš pačios tarptautinės organizacijos esmės ir yra neatskiriama jos dalis. Pagal objektyvistinę teoriją teisės ir pareigas tarptautinėms organizacijoms yra suteikiamos ne valstybių, tai yra, jos neatsiranda ar nekyla iš tarptautinės organizacijos steigiamojo akto. Teisės ir pareigos joms atsiranda tiesiogiai iš tarptautinės teisės normų, o teisių ir pareigų turėjimas savaime leidžia laikyti tarptautines organizacijas tarptautinės teisės subjektais, todėl jų subjektiškumas negali priklausyti nuo valstybių valios. Tam, kad tarptautinė organizacija įgautų visas teises ir pareigas, ji tiesiog turi atitikti visus tarptautinėms organizacijoms keliamus požymius (taip yra ir su valstybėmis, kai jos atitinka valstybėms keliamus požymius). Taigi, pasak šios teorijos šalininkų, tarptautinės organizacijos teisių atsiradimą lemia pats jos sukūrimo ir egzistavimo faktas. Pagal objektyvistinę teoriją egzistuoja paprotinė tarptautinės teisės norma, kuri iš prigimties visoms tarptautinėms organizacijoms suteikia tarptautinio subjekto statusą. Tačiau patvirtinimo apie tokios paprotinės tarptautinės teisės normos egzistavimą nėra. Objektyvistinė teorija susilaukia kritikos. Labiausiai kritikuojamas šios teorijos požiūris į tarptautinių organizacijų teisių bei pareigų apimtį ir ribas. Pagal objektyvistinę teoriją tarptautinių organizacijų galia nėra apribota jų steigiamųjų dokumentų, todėl tarptautinės organizacijos gali turėti tokių teisių, kurių nesuteikia valstybės narės (Žalimas, *et al.*, 2001, p. 78 - 79).

Šio rašto darbo autorės nuomone, kur kas priimtinesnė yra subjektyvistinė teorija. Valstybių narystė yra pagrindinis tarptautinių organizacijų bruožas, be kurio tarptautinių organizacijų, kaip tarptautinės teisės subjektų, egzistavimas, vargu, ar išvis būtų įmanomas. Svarbu pabrėžti, kad tarptautinės organizacijos pačios savaime nesusikuria, taigi jų egzistavimui reikalinga valstybių valia. Jeigu valstybės neturėtų siekio sukurti specifinio darinio – tarptautinės organizacijos, dingtų tarptautinės organizacijos sukūrimo pagrindas, o tuo pačiu neatsirastų naujas tarptautinės teisės subjektas, turintis tarptautinį subjektiškumą.

Apibendrinant galima teigti, kad tarptautinėms organizacijoms įsteigti yra reikalinga valstybių valia, nes tik valstybėms sudarant tarptautinę sutartį (steigiamąjį aktą) gali atsirasti naujas tarptautinis subjektas, turintis tarptautinį subjektiškumą – tarptautinė organizacija. Taigi tarptautinėms organizacijoms subjektiškumą suteikia valstybės. Nors tarptautinių organizacijų teisės ir pareigos yra įtvirtintos jų steigiamuosiuose aktuose, jų apimtį galima plėsti. Jų teisių ir pareigų apimtis nebūtinai turi apsiriboti tuo, kas įtvirtinta steigiamuosiuose aktuose. Teisės ir pareigos gali kilti (pagal TTT „išplaukti“) iš jų steigiamųjų aktų, juos interpretuojant, arba būti išplėtos praktikoje. Tačiau svarbiausia, kad tarptautinės organizacijos teisių ir pareigų apimtis kiltų iš jų tikslų ir funkcijų. Jeigu tarptautinės organizacijos veikia už savo tikslų ir funkcijų ribų, jos tarptautinės teisės prasme veikia neteisėtai. Taigi jų teisių ir pareigų apimtį tiesiogiai riboja steigiamuosiuose aktuose numatyti tikslai ir funkcijos. Čia ir pasireiškia tarptautinių organizacijų subjektiškumo ribos, jos negali veikti tarptautinėje teisėje visa apimtimi, kadangi jas riboja joms nustatyti tikslai ir funkcijos.

Šiuo metu tarptautinėje teisėje matoma tendencija dar labiau plėsti tarptautinių organizacijų veiklą, įskaitant iniciatyvą steigti ar padėti steigti kitus tarptautinės teisės subjektus. Ši veikla ypač aktuali humanitarinių krizių, ginkluotų konfliktų ir masinių žmogaus teisių pažeidimų kontekste. Vieni reikšmingiausių pastarųjų metų pavyzdžių – Europos Tarybos Žalos registras dėl Rusijos agresijos prieš Ukrainą. Vertinant šiuos atvejus, atskleidžiamas platesnis tarptautinių organizacijų tarptautinis subjektiškumas ir kompetencijos ribos, kadangi tarptautinė teisė tiesiogiai nesuteikia tarptautinėms organizacijoms bendro pobūdžio teisės steigti naujus subjektus.

3.2.2. Tarptautinės organizacijos galimybės steigti kitą tarptautinės teisės subjektą vertinimas: Europos Tarybos Žalos registro ir Specialiojo tribunolo dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą atvejų analizė

2022 m. vasario 24 d. Rusija užpuolė Ukrainą ir pradėjo plataus masto karinius veiksmus visoje šalyje, Rusijos prezidentui Vladimirui Putinui paskelbus „karinę operaciją Ukrainoje“. Remiantis 1974 m. gruodžio 14 d. priimta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 3314 (XXIX), agresija laikoma: a) valstybės ginkluotųjų pajėgų įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją; kitos valstybės užpuolimas; svetimos valstybės teritorijos ar jos dalies aneksija naudojant ginkluotą jėgą; b) valstybės ginkluotųjų pajėgų vykdomas kitos valstybės teritorijos bombardavimas arba bet kokio ginklo prieš ją naudojimas ir t. t. Akivaizdu, kad šioje rezoliucijoje išvardyti agresijos nusikaltimo požymiai atitinka Rusijos vykdomus veiksmus Ukrainoje. Taigi, Rusija vykdo agresijos nusikaltimą prieš Ukrainą: Rusijos karinės pajėgos, naudodamos karinę jėgą, įsiveržė į Ukrainos teritoriją; Ukrainoje Rusija naudoja karinę techniką ir ginklus pulti ir naikinti valstybę. Šio karo metu naikinama Ukrainos teritorija, vykdomi masiniai žmogaus teisių ir humanitarinės teisės pažeidimai. Rusija kovoja ne tik prieš Ukrainos ginkluotas pajėgas, bet ir prieš Ukrainos žmones (civilius) - vykdo išpuolius prieš gyvenamas vietas ir civilinę infrastruktūrą, žudo tūkstančius Ukrainos civilių gyventojų ir visoje šalyje vykdo teroro aktus.

Rusijos karinius veiksmus pasmerkė ir didžioji dalis tarptautinės bendruomenės, todėl buvo pradėti svarstyti būdai, kaip patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenis (aukščiausią šalies vadovybę, nusprendusią pulti), kaltus dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą, ypač Rusijos prezidentą V. Putiną. Šis siekis yra labai pagrįstas, tačiau dar prieš keletą metų atrodė sunkiai įgyvendinamas, kadangi nėra tarptautinio teismo, kuris galėtų bausti asmenis, įvykdžiusius agresijos nusikaltimą prieš Ukrainą.

Atrodytų, tarptautinė bendrija sukūrė nuolat veikiančią instituciją, kurios pagrindinis tikslas bausti fizinius asmenis už tokio pobūdžio nusikaltimus – Tarptautinį Baudžiamąjį Teismą (*toliau tekste - TBT*). Todėl akivaizdu, kad pirmiausia dėmesys nukreipiamas į šią tarptautinę instituciją. 1998 m. Romos statuto 5 str. yra įtvirtinta, kad pagal šį Statutą teismo jurisdikcijai priklauso agresijos nusikaltimas. Tačiau Romos statuto 12 ir 13 str. numato, kad TBT gali vykdyti savo jurisdikciją, jei viena ar keletas iš toliau nurodytų valstybių yra šio Statuto šalis arba pagal šio straipsnio 3 d. pripažino teismo jurisdikciją. TBT savo įgaliojimus vykdo kiekvienos valstybės narės atžvilgiu, o specialiu susitarimu – bet kurios kitos valstybės teritorijoje, jei į prokurorą kreipiasi šalis narė, Jungtinių Tautų Saugumo Taryba arba jei prokuroras yra pradėjęs nusikaltimo tyrimą. Ukraina ir Rusija nėra Romos statuto šalys. JT Saugumo Tarybos veikimas šioje situacijoje taip pat suvaržytas. Nors JT Saugumo Tarybos pagrindinė funkcija ir tikslas - užtikrinti tarptautinę tvarką ir saugumą,

jos sudėtis ir veikimo principas neleis įgyvendinti šio tikslo. Viena iš nuolatinių JT Saugumo Tarybos narių, turinčių veto teisę – Rusija. Akivaizdu, kad kiekvienas sprendimas, prieštaraujantis Rusijos interesams, bus vetuojamas pačios Rusijos. Taigi, esant tokiam reguliavimui, galima įžvelgti tarptautinės teisės spragą, nes šiuo metu nėra teismo, galinčio nubausti asmenis, kaltus dėl Rusijos agresijos nusikaltimo Ukrainoje. Ateities perspektyvoje tai reikštų tarptautinį nestabilumą, kadangi: 1) esant aptartoms aplinkybėms, bet kurios kitos valstybės atveju nebus įmanoma nubausti tarptautinės teisės požiūriu asmenų, kurie vykdo agresijos nusikaltimą; 2) valstybės, vykdančios tokio pobūdžio politiką kaip Rusija, esant panašioms aplinkybėms įžvelgusios tarptautinės teisės negebėjimą spręsti tokio pobūdžio klausimus manys, kad yra nebaudžiamos ir gali vykdyti tokio pobūdžio tarptautinius nusikaltimus.

Esant tokiai situacijai, imta svarstyti kitą būdą, leidžiantį patraukti atsakomybėn Rusijos aukščiausią šalies vadovybę, nusprendusią pulti Ukrainą. Tarptautinė bendrija iškėlė precedentų neturintį tikslą – sukurti Specialųjį baudžiamąjį tribunolą dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą. Tarptautinės teisės istorijoje baudžiamojo tribunolo dėl agresijos nusikaltimo dar nebuvo (prieš tai kurtuose baudžiamuosiuose tribunoluose asmenys buvo baudžiami dėl karo nusikaltimų, genocido, nusikaltimų padarytų pažeidžiant humanitarinę teisę). Šis tribunolas turėtų jurisdikciją nagrinėti tik 2022 m. vasario mėn. prasidėjusią Rusijos agresiją prieš Ukrainą ir bausti tik tuos Rusijos aukščiausius vadovus, kurie konkrečiai šiuo atveju nusprendė dėl agresijos vykdymo ir tai, pirmiausia, būtų šiuo metu prezidento pareigas einantis Rusijos prezidentas V. Putinas.

Pažymėtinas didelis tarptautinių organizacijų, tokių kaip Europos Sąjungos (*toliau tekste – ES*) ir Europos Tarybos (*toliau tekste – ET*), indelis kuriant galimybes įgyvendinti Specialųjį tribunolą dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą. 2023 m. sausio 19 d. Europos Parlamentas priėmė rezoliuciją (2022/3017(RSP)) dėl tribunolo dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą, kuria Europos Parlamentas ragino Europos Sąjungą, kartu su Ukraina ir tarptautine bendruomene, nedelsiant įkurti specialų tribunolą, kuris tirtų Rusijos politinių ir karinių vadovų bei jų sąjungininkų agresijos nusikaltimus prieš Ukrainą ir patrauktų juos baudžiamojon atsakomybėn. Rezoliucija nėra teisiškai įpareigojantis dokumentas, tačiau ji išreiškia Europos Parlamento politinę valią ir siunčia aiškų signalą, kad Rusijos vadovybė turi atsakyti už agresijos nusikaltimus prieš Ukrainą. Šią rezoliuciją palaikė didžioji dauguma Europos Parlamento.

Tačiau patį didžiausią darbą padarė ET. ET yra viena pagrindinių tarptautinių organizacijų, vienijanti 46 valstybes, tarp kurių yra ir Ukraina. Visos ET valstybės narės

palaiko ir teikia įvairaus pobūdžio paramą Ukrainai. Nuo pat karo pradžios, praėjus vos kelioms savaitėms po Rusijos invazijos į Ukrainos teritoriją, ET Ministrų Kabinetas priėmė precedentų neturintį sprendimą - pašalinti Rusiją iš šios organizacijos. ET pradėjo formuoti teisinį pagrindą, būtiną tarptautinio tribunolo struktūrai sukurti. Šios tarptautinės organizacijos dėka šiuo metu specialus tribunolas dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą pasiekė reikšmingą pažangą. 2025 m. kovo 19–21 d. Strasbūre įvykusiame paskutiniame darbo grupės susitikime buvo baigti rengti trys esminiai dokumentai: dvišalis susitarimas tarp Ukrainos ir ET dėl tribunolo steigimo, tribunolo statutas ir išplėsto dalinio susitarimo projektas dėl tribunolo valdymo. Visus šiuos dokumentus padėjo rengti ET. Nors tribunolas dar nėra pradėjęs veikti, šie žingsniai rodo, kad jo steigimas yra įmanomas ir jo steigimo pabaiga visai čia pat.

Svarbu atsakyti į klausimą, ar ET, remiantis tarptautine teise ir savo įstatais, turi įgaliojimus įsteigti Specialųjį tribunolą už agresijos nusikaltimus prieš Ukrainą. Sprendžiant, ar tarptautinė organizacija veikia teisėtai, pirmiausia, reikia atkreipti dėmesį į jos tikslus, nurodytus steigiamajame dokumente. Remiantis ET Statuto 1 ir 2 straipsniais, ET tikslas – siekti didesnės jos narių vienybės, kad būtų apsaugoti ir įgyvendinti idealai ir principai, kurie yra bendras jų paveldas; šių tikslų ET institucijos siekia aptardamos visiems rūpimus klausimus, priimdamos sprendimus ir drauge veikdamos ekonominėje, socialinėje, kultūros, mokslo, teisės ir administravimo srityse, toliau remdamos ir plėtodamos žmogaus teises ir pagrindines laisves. ET Statute nėra aiškiai apibrėžta, kokie idealai ir principai yra saugomi ir įgyvendinami. Tačiau Europos Tarybos generalinė sekretorė Marija Pejčinović Burić savo 2023 m. gegužės 5 d. metinėje ataskaitoje pabrėžė, kad ET buvo įkurta siekiant užtikrinti taiką, kuri būtų pagrįsta vienybe, paremta žmogaus teisėmis, demokratija ir teisinės valstybės principu. Taigi iš esmės pagrindiniai ET idealai ir principai yra žmogaus teisių, demokratijos ir teisinės valstybės principo apsauga ir įgyvendinimas. Visi šie komponentai prisideda prie taikos užtikrinimo. Šiuos tikslus ET gali pasiekti valstybių narių bendradarbiavimu, aptardama rūpimus klausimus, priimdama sprendimus, kurti naujas tarptautines sutartis. Taigi, iš esmės ET tikslai aiškiai nenurodo, kad ji gali veikti kaip tarptautinė organizacija užtikrinant taiką, tačiau nurodytų tikslų pakanka dalyvauti tokio pobūdžio projekte (Zolotar, Murachov, 2024, p. 330). Be to, tarptautinėje teisėje nėra apribojimų ET sukurti tokio pobūdžio darinį (Zolotar, Murachov, 2024, p. 330). ET užtekėtų sudaryti tarptautinį susitarimą su Ukraina dėl Specialaus tribunolo įsteigimo, nustatyti šio darinio veikimo pagrindus, konkrečiai nurodant jo teises ir pareigas bei suteikiant įgaliojimus jas įgyvendinti, teisiant aukščiausią Rusijos vadovybę, nusprendusią pulti

Ukrainą. Be visų šių kriterijų, reikia užtikrinti ir valstybių bendradarbiavimą, suteikiant galimybę prisijungti prie susitarimo.

Kitas svarbus klausimas: jei toks tribunolas būtų įsteigtas, ar jį galima būtų laikyti tarptautinės teisės subjektu? Tam, kad tribunolą galima būtų laikyti tarptautinės teisės subjektu, jis turi atitikti tam tikrus reikalavimus. Pirmiausia, jis turi būti sukurtas pagal tarptautinę teisę, pasirašius tarptautinę sutartį (steigiamąjį aktą). Specialiojo tribunolo dėl agresijos Ukrainoje atveju yra parengtas susitarimas tarp ET ir Ukrainos dėl tribunolo steigimo. Tai parodo, kad teisinis pagrindas šio tribunolo sukūrimui jau egzistuoja. Svarbu tinkamai įvykdyti visus tarptautinių sutarčių įsigaliojimui keliamus reikalavimus. Antra, toks tribunolas turi turėti aiškiai apibrėžtas teises ir pareigas bei jų įgyvendinimo galimybes. Nenustačius tarptautinių teisių ir pareigų bei jų realizavimo, nebūtų galimybių įgyti tarptautinio subjektiškumo, o tai yra būtinas požymis, siekiant dariniui tapti tarptautiniu subjektu. Trečia, tribunolas turėtų veikti nepriklausomai ir savarankiškai nuo kitų subjektų. Tai neturėtų būti mišrus tribunolas, susijęs su nacionalinėmis valstybių teisinėmis sistemomis. Ketvirta, svarbu užtikrinti, kad valstybės bendradarbiautų ir palaikytų tribunolo steigimo idėją. Jeigu kitos valstybės jungtųsi prie šios iniciatyvos aktyviais veiksmais, būtų užtikrintas šio tribunolo pripažinimas ir bendras siekis įgyvendinti kuriamo tribunolo pagrindinį tikslą – nubausti aukščiausią Rusijos vadovybę už agresijos nusikaltimą.

Be Specialaus tribunolo įsteigimo ET sukūrė ir Tarptautinį žalos, padarytos Rusijos agresija prieš Ukrainą registrą. 2022 m. lapkričio 14 d. JT Generalinė Asamblėja priėmė rezoliuciją A/RES/ES-11/5 „Dėl žalos atlyginimo ir kompensacijos už agresiją prieš Ukrainą tęsimo“, kuria rekomendavo sukurti žalos registrą. ET, reaguodama į šią rezoliuciją, 2023 m. gegužės 17 d. taip pat priėmė rezoliuciją CM/Res(2023)3, kuria buvo įsteigtas Tarptautinis žalos, padarytos Rusijos agresija prieš Ukrainą registras, skirtas rinkti, dokumentuoti ir įvertinti informaciją apie Rusijos sukeltą žalą, nuostolius ar sužalojimus atitinkamiems fiziniams bei juridiniams asmenims ir Ukrainos valstybei, kuriuos sukėlė Rusijos tarptautiniu požiūriu neteisėti veiksmai nuo 2022 m. vasario 24 d. Šis žalos registras yra svarbus žingsnis siekiant užtikrinti atsakomybę už Rusijos agresiją prieš Ukrainą. Tai žingsnis, sukūręs būsimas kompensavimo priemones Ukrainos valstybei ir jos žmonėms. Tačiau, skirtingai nei tribunolas dėl agresijos prieš Ukrainą, šis registras negali būti laikomas naujai sukurtu tarptautinės teisės subjektu. Jo paskirtis yra rinkti įrodymus apie žalą, padarytą Ukrainai nuo 2022 m. vasario 24 d, priimti ieškinius iš fizinių, juridinių asmenų ir valstybės institucijų, bet jų nenagrinėti, o surinktus duomenis ir ieškinius

sisteminti, kad ateityje būtų pagrindas būsimam kompensavimo mechanizmui. Žalos registras veikia pagal ET procedūras ir yra integruotas į šios organizacijos struktūrą (Europos Tarybos 2024 m. gegužės 30 d. sprendimas, p. 3), taigi jis nėra nepriklausoma ir savarankiška institucija. Dėl šios priežasties, bent jau šiuo metu, negalima Žalos registro laikyti tarptautinės teisės subjektu.

Taigi čia išryškėja galimybė tarptautinėms organizacijoms daryti įtaką naujų tarptautinių subjektų kūrimui ar net tarptautinių organizacijų galimybė juos kurti. Analizuojant ET inicijuotą Specialiojo tribunolo dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą kūrimą matyti, kad tarptautinė organizacija gali inicijuoti naujų tarptautinės teisės subjektų atsiradimą, tačiau tam turi būti aiškus tarptautinių teisinių normų pagrindas ir tarptautinės bendrijos, ypač tarptautinių organizacijų valstybių narių, valia ir bendradarbiavimas. Nors tarptautinės organizacijos neturi valstybėms būdingo pirminio tarptautinio subjektiškumo, jos vis dažniau veikia kaip subjektai, gebantys daryti įtaką naujų tarptautinių struktūrų kūrimui.

3.3. Fiziniai asmenys kaip tarptautinės teisės subjektai

Ilgą laiką tarptautinė teisė reguliavo ir apėmė santykius tik tarp valstybių, o fiziniams asmenims įtakos beveik neturėjo. Klasikinėje tarptautinėje teisėje fiziniai asmenys neturėjo tiesioginių tarptautinių teisių ir pareigų, o jų padėtis tarptautinėje teisėje ir tarptautinio subjektiškumo realizavimas priklausė nuo valstybių valios. Tačiau Antrojo pasaulinio karo padariniai parodė ne tik būtinybę apsaugoti žmogaus teises tarptautiniu mastu, bet ir sukurti mechanizmą, galintį užtikrinti taiką ir saugumą. Tokios aplinkybės lėmė vis didesnę individų įtraukimą į tarptautinės teisės sistemą. Toks pokytis nulėmė tai, kad pati tarptautinė teisė ėmė tiesiogiai įtvirtinti fizinių asmenų tarptautines teises, laisves ir pareigas. Pirmiausia pradėta nuo žmogaus teisių mechanizmo stiprinimo ir fizinių asmenų tarptautinės baudžiamosios atsakomybės užtikrinimo. Tokios aplinkybės padėjo pagrindą svarstymams, ar fiziniai asmenys gali būti savarankiški tarptautinės teisės sistemos subjektai.

Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje fiziniai asmenys įgyja teises ir pareigas bei gebėjimą jas realizuoti žmogaus teisių, baudžiamosios tarptautinės teisės ir humanitarinės teisės srityse. Žmogaus teisių ir baudžiamosios tarptautinės teisės kategorijos fiziniams asmenims tiesiogiai sukuria konkrečias teises ir pareigas bei galimybes jas realizuoti. Tuo

tarpu, humanitarinė teisė sukuria įsipareigojimus valstybėms, tačiau šių tarptautinės teisės šakų reguliavimas tiesiogiai veikia ir individus.

Dėl fizinių asmenų, kaip tarptautinės teisės subjektų, 2012 metų byloje dėl Valstybės jurisdikcinių imunitetų pasisakė ir TTT teisėjas Antônio Augusto Cançado Trindade, kuris savo atskirojoje nuomonėje pažymėjo, kad „Asmenys yra tarptautinės teisės subjektai (ne tik „veikėjai“ („actors“)), ir visada, kai tik teisės doktrina nuo to (tai yra šio suvokimo) nukrypavo, pasekmės ir padariniai būdavo katastrofiški. Asmenys yra teisių ir pareigų, kurios kyla tiesiogiai iš tarptautinės teisės (*ius gentium*), turėtojai... Tarptautinės žmogaus teisių teisės, tarptautinės humanitarinės teisės, pabėgėlių teisės, tarptautinės baudžiamosios teisės raida pastaraisiais dešimtmečiais tai patvirtina“.

Apibendrinant galima teigti, kad nors fiziniai asmenys tarptautinėje teisėje veikia tik ribotose srityse, jiems pati tarptautinė teisė suteikia teises ir pareigas bei gebėjimą jas įgyvendinti. Toks poreikis iškilo įvykus Antrajam pasauliniam karui, kai tarptautinė bendrija suvokė, kad valstybių neribotas statusas tarptautinėje teisėje gali turėti katastrofiškų padarinių. Iškilo būtinybė apsaugoti asmenis nuo valstybių valdžios, sukuriant fundamentalų žmogaus teisių institutą. Be žmogaus teisių mechanizmo, reikėjo sukurti reguliavimą, padedantį užtikrinti, kad už tarptautinės teisės pažeidimus būtų atsakyta. Praktika parodė, kad sunkiausius tarptautinės bendrijos smerkiamus nusikaltimus gali vykdyti ir fiziniai asmenys. Todėl iškilo poreikis kurti institutus, baudžiančius fizinius asmenis tarptautiniu mastu. Taigi, šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje fiziniai asmenys tapo aktyvūs tarptautinės teisės subjektai, nors su ribotu, tačiau aiškiai apibrėžtu statusu.

3.3. Fizinių asmenų tarptautinio subjektiškumo samprata

Fizinių asmenų tarptautinis subjektiškumas yra laikomas ribotu, kadangi, kaip minėta, jie negali veikti visose tarptautinės teisės srityse bei įgyti visų tarptautinių teisių ir pareigų, kaip, pavyzdžiui, pirminį subjektiškumą turinčios valstybės.

Pirmoji sritis, kurioje veikia fiziniai asmenys ir kuri atskleidžia jų tarptautinį subjektiškumą – tarptautinė baudžiamoji teisė. Tai teisės šaka, kurios normomis remiantis, įgyvendinama fizinių asmenų tarptautinė teisinė atsakomybė.

Fizinių asmenų baudžiamajai atsakomybei užtikrinti pirmiausia buvo kuriami tarptautiniai tribunolai. Pavyzdžiui, 1945 metais sukurtas Niurnbergo karo nusikaltimų tribunolas, skirtas nubausti ir persekioti asmenis, padariusius nusikaltimus Antrojo pasaulinio karo metu; 1946 – 1948 m. vykęs Tokijo karo nusikaltimų tribunolas, kurio metu už Antrojo pasaulinio karo metu padarytus karo nusikaltimus buvo nuteisti Japonijos

vadovai. Vėliau buvo įsteigti ir labiau šiuolaikiniai pastarųjų tribunolų atitikmenys – du 1993 ir 1994 m. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos tarptautiniai baudžiamieji teismai – Tarptautinis tribunolas asmenims, kaltiems dėl didelių tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, padarytų buvusios Jugoslavijos teritorijoje, persekioti, ir Tarptautinis tribunolas asmenims, kaltiems dėl genocido ir kitų rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, padarytų Ruandos teritorijoje, persekioti. Nors išvardyti tribunolai turėjo ribotą jurisdikciją ir kompetenciją tik konkrečiai situacijai (tribunolai yra saistomi jurisdikcijos, tai yra, jie gali veikti tik konkrečios situacijos, asmenų, laiko, erdvės ir pan. atžvilgiu), juose fiziniai asmenys buvo patraukti baudžiamajon atsakomybėn už padarytus nusikaltimus tarptautinei bendrijai.

Jau Niurnbergo proceso metu, 1945 – 1946 m., buvo griežtai atmestas argumentas, kad tarptautinė teisė fizinių asmenų elgesio nereglamentuoja: „Buvo įrodinėjama, kad tarptautinė teisė reglamentuoja tik santykius tarp suverenių valstybių ir nenumato bausmių asmenims... Šiuos argumentus reikia atmesti. Nusikaltimus tarptautinei teisei vykdo žmonės, ne abstraktūs vienetai, ir tarptautinės teisės nuostatos gali būti ginamos tik baudžiant tokių nusikaltimų vykdytojus“ (The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal, 1949, p. 42).

Siekiant užtikrinti ilgalaikį fizinių asmenų tarptautinės baudžiamosios atsakomybės mechanizmą, tarptautinė bendrija įsteigė nuolat veikiančią instituciją, neapsiribojančią tik konkrečia situacija ir turinčią kur kas platesnę jurisdikciją spręsti fizinių asmenų tarptautinės baudžiamosios atsakomybės klausimus – TBT. Pagal 1998 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutą, 2002 m. buvo įsteigtas TBT, skirtas bausti fizinius asmenis už labai sunkius, tarptautinę bendriją verčiančius susirūpinti nusikaltimus - genocidą, nusikaltimus žmogiškumui, karo nusikaltimus ir agresiją.

Taigi, tarptautinėje teisėje jau nuo XX a. vidurio buvo padėti pagrindai asmeninei fizinių asmenų atsakomybei už tarptautinius nusikaltimus. Sukūrus nuolat veikiančią tarptautinę instituciją, baudžiančią fizinius asmenis už tarptautinius nusikaltimus buvo nustatytas fizinių asmenų tarptautinis subjektiškumas, pirmiausia nustatant jiems galimybę atsakyti pagal tarptautinę baudžiamąją teisę.

Tarptautinė teisė, be asmenų baudžiamosios atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus, suteikia fiziniams asmenims ir teises bei gebėjimą jas realizuoti. Asmenų statuso tarptautinėje teisėje klausimas yra glaudžiai susijęs su tarptautinės žmogaus teisių apsaugos didėjimu. Tarptautinė bendrija sukūrė žmogaus teisių mechanizmą, kuris įtvirtino tarptautines sutartis, aiškiai nustatančias žmogaus teises. Tam, kad tos teisės nebūtų tik

deklaratyvaus pobūdžio ir būtų užtikrinta jų efektyvi apsauga, laikui bėgant žmogaus teisių mechanizmas fiziniams asmenims įtvirtino ir galimybes ginti jas inicijuojant procesus tarptautiniuose teismuose. Pavyzdžiui, 1948 m. priimta pirmoji universali tarptautinė sutartis, įtvirtinusi žmogaus teises – Visuotinė žmogaus teisių deklaracija; kita tarptautinė sutartis, nustačiusi ne tik materialias, bet ir procesines žmogaus teises – 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos Protokoliai. Dėl šios konvencijos ir jos Protokolų pažeidimų, fiziniai asmenys gali kreiptis į Europos Žmogaus teisių teismą; panašus materialinių ir procesinių žmogaus teisių užtikrinimas yra numatytas ir 1966 m. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, dėl kurio pažeidimo fiziniai asmenys tiesiogiai gali kreiptis į Žmogaus teisių komitetą.

2001 metais ir TTT, byloje LaGrand, pirmą kartą aiškiai konstatavo, kad fiziniai asmenys tarptautines teises ir pareigas gali įgyti pagal 1963 m. Vienos konvenciją dėl konsulinių santykių.

Fizinių asmenų tarptautinis subjektiškumas, nors ir yra ribotas, yra realiai egzistuojantis ir pripažįstamas tam tikrose tarptautinės teisės srityse. Pirmiausia jis atsiskleidžia per fizinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, kuri buvo įtvirtinta dar XX a. viduryje per specialiuosius tribunolus, o vėliau – per nuolat veikiančią Tarptautinį Baudžiamąjį Teismą. Antra svarbi sritis – tarptautinė žmogaus teisių apsauga, kuri ne tik suteikia fiziniams asmenims tarptautiniu mastu pripažįstamas teises, bet ir sudaro galimybę šias teises ginti tarptautinėse institucijose. Šios dvi minėtos sritys aiškiai įrodo, kad fiziniai asmenys yra ne tarptautinės teisės sistemoje veikiantys „veikėjai“, o tarptautinės teisės subjektai, turintys tarptautinį subjektiškumą. Nors ir ribotai, fiziniai asmenys vis tiek veikia tarptautinėje teisinėje sistemoje.

Valstybių ir fizinių asmenų subjektiškumo apimtis skiriasi iš esmės, nors abu šie subjektai turi tarptautinį subjektiškumą. Valstybės turi teises ir pareigas bei jų įgyvendinimo galimybes visose tarptautinėse teisės srityse, jei jų subjektiškumo neriboja išoriniai veiksniai – suvereniteto ir nepriklausomybės praradimas, valstybių ar jų vyriausybių nepripažinimas. Tuo tarpu fizinių asmenų subjektiškumo ribojimai priklauso ne tiek nuo išorinių veiksnių, kiek nuo teisių ir pareigų bei jų įgyvendinimo ribojimų norminiu lygmeniu, kai tarptautinės teisės normose yra nustatytas fizinių asmenų veikimas tik tam tikrose srityse. Fizinių asmenų subjektiškumo atžvilgiu galima įžvelgti paralelių ir su tarptautinėmis organizacijomis. Kaip minėta, tarptautinių organizacijų tarptautinis teisinis subjektiškumas taip pat yra apribotas. Jas riboja tikslai, kurių pasiekimui jos yra sukurtos. Fizinius asmenis taip pat riboja jų veikimas ne visose tarptautinės teisės sferose.

Tačiau, kaip ir tarptautinių organizacijų atveju, tai nereiškia, kad fiziniai asmenys negali būti įtraukti į tarptautinės teisės sistemą kaip subjektai.

3.3.2. Fizinių asmenų kaip tarptautinės humanitarinės teisės subjektų ypatumai

Šiuo metu humanitarinė teisė fizinių asmenų atžvilgiu tampa realybės diktuojamu klausimu, kadangi tarptautinėje bendrijoje vyksta vis daugiau tarptautinių bei vidinių ginkluotų konfliktų, kurie tiesiogiai veikia tose valstybėse esančių fizinių asmenų, nedalyvaujančių konflikte, padėtį.

Tarptautinė humanitarinė teisė yra tarptautinės viešosios teisės dalis, kurios viena iš paskirčių yra riboti ginkluotos jėgos naudojimą ginkluotų konfliktų metu, saugant konflikte nedalyvaujančius arba nebedalyvaujančius asmenis ir asmenis, kurie rūpinasi karo aukų reikmėmis (civiliai, sužeistieji, ligoniai, karo belaisviai, medicinos personalas, religinio kulto tarnautojai, Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto ir kitų tarptautinių organizacijų personalas) ir nustatyti atsakomybės už humanitarinės teisės pažeidimus įgyvendinimo pagrindus (Žilinskas, Marozas, 2016, p. 78). Visoms šioms grupėms turi būti užtikrintos bazinės žmogaus teisės nepriklausomai nuo jų tautybės ar priklausymo šaliai - konflikto dalyvei. Taigi, šios šakos objektas yra žmogus (fizinis asmuo), todėl ir pati humanitarinė teisė rūpinasi žmogumi kaip objektu.

Fizinių asmenų teisinį statusą humanitarinėje teisėje nustato 1949 m. Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu ir jos papildomieji protokolai. Visa Ženevos konvencijos ir jos protokolų sistema dar vadinama Ženevos teise. Būtent šios teisės rūpestis yra žmogaus gyvybė ir saugumas ginkluotojo konflikto metu, būtent ši teisė užtikrina žmonišką elgesį su fiziniais asmenimis (Žilinskas, Marozas, 2016, p. 181).

Nors humanitarinė teisė, kaip tarptautinės teisės šaka, reguliuoja valstybių įsipareigojimus saugoti asmenis, tačiau humanitarinė teisė ne tik apsaugo fizinius asmenis konfliktų metu, bet ir gali daryti jiems įtaką, nes humanitarinėje teisėje yra įtvirtintos tam tikros fizinių asmenų teisės ir fizinių asmenų tiesioginė, asmeninė atsakomybė už sunkiausius tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, vadinasi, atitinkamus draudimus numatančios normos galioja ne tik valstybėms, bet ir kiekvienam individui.

Ženevos konvencija ir jos protokolai fiziniams asmenims suteikia ne tik apsaugą karinių konfliktų metu, bet ir teises. Pavyzdžiui, teisė į gyvybę - draudžiama tyčinė žmogžudystė, išskyrus tiesioginio karo veiksmo metu; teisė į apsaugą nuo kankinimų - griežtai draudžiamas bet koks nežmoniškas ar žeminantis elgesys; teisė į humanitarinę pagalbą - civiliams turi būti suteikiama prieiga prie maisto, vandens, medicinos pagalbos;

karo belaisvių teisės - turi būti humaniškai elgiamasi, užtikrinamos gyvenimo sąlygos, ryšiai su šeima; teisė į teisingą teismą - negalima bausti be sąžiningo ir teisėto proceso. Atsižvelgiant į tokio pobūdžio teises, asmenims, kurie nedalyvauja arba nebedalyvauja kariniuose veiksmuose, ir individams, dalyvaujantiems karo veiksmuose, kyla pareiga nepažeisti šių teisių.

Fiziniai asmenys gali būti traukiami atsakomybėn už humanitarinės teisės pažeidimus. Šiuo atveju humanitarinė teisė yra glaudžiai susijusi su tarptautine baudžiamąja teise, kadangi pasitelkiant tarptautinės baudžiamosios teisės priemones yra baudžiami humanitarinės teisės pažeidėjai. Tačiau skirtumas yra tas, kad ne visi tarptautinės teisės nusikaltimai yra ir humanitarinės teisės pažeidimai. Humanitarinės teisės pažeidimais galima vadinti tik tuos atvejus, kurie užtraukia asmeninę tarptautinę baudžiamąją atsakomybę.

Taigi, fiziniai asmenys įgyja tarptautinį teisinį subjektiškumą ir humanitarinės teisės srityje. Jie įgyja šioje teisės šakoje numatytas teises ir pareigas bei gali atsakyti už tarptautinės teisės pažeidimus baudžiamuosiuose teismuose. Humanitarinėje teisėje fiziniai asmenys taip pat yra ribotą tarptautinį subjektiškumą turintys subjektai, kadangi ši teisė nustato teises ir pareigas ne visiems fiziniams asmenims, o tik tiems, kuriuos saugo humanitarinė teisė – nedalyvaujantiems arba nebedalyvaujantiems tarptautiniuose ar vidiniuose kariniuose konfliktuose.

IŠVADOS

1. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje tarptautinis subjektiškumas reiškia tarptautinėje teisėje veikiančio veikėjo įtraukimą į tarptautinės teisės sistemą, taip suteikiant pagrindą tapti tarptautinės teisės subjektu ir suteikiant galimybę dalyvauti tarptautiniuose teisiniuose ir politiniuose santykiuose. Tam, kad atsirastų pastarosios galimybės, subjektas turi atitikti dvi tarptautinio subjektiškumo sudėtinės dalis. Pirma, subjektas turi turėti tarptautines teises bei pareigas (teisnumą); antra, subjektas turi turėti galimybę realizuoti tarptautines teises ir pareigas (veiksnumą).
2. Išskiriamos dvi tarptautinio subjektiškumo rūšys: pirminis, kuomet subjektiškumas yra neribojamas (jis būdingas tik valstybėms) ir išvestinis, kuomet subjektiškumas yra suteikiamas valstybių tik veikimui tam tikrose tarptautinės teisės srityse. Šis subjektiškumas yra ribotas.
3. Šiuolaikinėje valstybių praktikoje matoma tendencija riboti valstybių tarptautinį subjektiškumą labiau nei tai buvo daroma anksčiau. Valstybėms suteiktos visos tarptautinės teisės ir pareigos egzistuoja tarptautinės teisės norminiu lygmeniu, tačiau, evoliucionuojant tarptautinės teisės institutams, atsirado valstybių tarptautinio subjektiškumo įgyvendinimo apribojimai per valstybių pripažinimo, legitimaus atėjimo į valdžią, valstybių suvereniteto ir nepriklausomybės institutus. Pastarieji veiksniai nepanaikina valstybėms numatytų teisių ir pareigų, bet gali turėti įtakos jų tarptautinio subjektiškumo įgyvendinimui.
4. Valstybių tarptautinio subjektiškumo realizavimą veikia ir bendras tarptautinės bendrijos interesas nepalaikyti tarptautinių santykių su subjektu, negerbiančiu tarptautinės teisės, suvaržant jo tarptautinio subjektiškumo įgyvendinimo galimybes. Šią situaciją puikiai iliustruoja Sirijos ir Afganistano pavyzdžiai.
5. Šiuolaikinėje tarptautinės teisės praktikoje vyrauja tendencija plėsti tarptautinių organizacijų subjektiškumo ribas, siekiant spręsti tarptautinėje teisėje iškilusias naujas problemas ar net panaikinti tarptautinėje teisėje vyraujančias spragas. Dabar tarptautinės organizacijos nėra apriojamos tik steigiamuosiuose dokumentuose nurodomomis funkcijomis ir tikslais, kadangi tarptautinių organizacijų teisės ir pareigos bei jų įgyvendinimas siejami su poreikiu spręsti praktikoje vyraujančias komplikuotas situacijas.
6. Tarptautinių organizacijų tarptautinio subjektiškumo ribų išplėtimą iliustruoja Europos Tarybos indelis, kuriant Specialiųjų tribunolą dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą. Šis atvejis parodo, kad tarptautinė organizacija, kaip išvestinis tarptautinės teisės

subjektas turi galimybes dalyvauti kuriant kitą tarptautinės teisės subjektą, nepaisant to, kad Europos Tarybos steigiamajame dokumente numatyti tikslai tiesiogiai nesuteikia galimybės šiai tarptautinei organizacijai dalyvauti tokio pobūdžio procesuose.

7. Fizinį asmenų tarptautinio subjektiškumo ribojamas priklauso ne nuo išorinių tarptautinėje teisėje vykstančių veiksnių (kaip valstybių atveju), o nuo pačios tarptautinės teisės reglamentavimo. Taigi jų tarptautinio subjektiškumo apimtis ribojama ne tarptautinio subjektiškumo įgyvendinimo prasme, ji ribojama tuo, kad tarptautinės teisės normos nustato siaurą sričių, kuriose gali veikti fiziniai asmenys spektrą.
8. Fiziniai asmenys tampa tarptautinės teisės subjektais ir humanitarinės teisės srityje, jie įgyja šioje teisės šakoje nustatytas teises ir pareigas bei gali atsakyti už tarptautinės teisės pažeidimus baudžiamuosiuose teismuose. Humanitarinėje teisėje fiziniai asmenys taip pat yra ribotą tarptautinį subjektiškumą turintys subjektai, kadangi ši teisė nustato teises ir pareigas ne visiems fiziniams asmenims, o tik tiems, kuriuos saugo humanitarinė teisė.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Teisės norminiai aktai

1.1. *Tarptautinės konvencijos, rekomendacijos ir kt.:*

1. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States (1933). 165 LNTS 19;
2. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497;
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987;
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288;
5. Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu (1949). *Valstybės žinios*, 2000, 63-1908;
6. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui (1998). *Valstybės žinios*, 2003, 49-2165;
7. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, (1971). UNA(01)/R3;
8. United Nations General Assembly Resolution on the Definition of Aggression, (1974). A/RES/3314 (XXIX);
9. United Nations Human Rights Council. Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic (2023). A/HRC/52/CRP.1);
10. The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis: Memorandum submitted by the Secretary-General (1949). A/CN.4/5 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_5.pdf ;
11. Rules of procedure of the General Assembly, (2021). A/520/Rev.19 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://docs.un.org/en/A/520/Rev.19> ;
12. United Nations General Assembly Resolution Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine, (2022). A/RES/ES-11/5 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481?v=pdf> ;

1.2. *Europos Sąjungos reglamentai, direktyvos ir kt. :*

13. Europos tarybos 2013 gegužės 31 d. sprendimas 2013/255/CFSP dėl ribojamųjų priemonių Sirijai, OJ L 147, p. 14–45;

14. Europos Parlamento 2023 m. sausio 19 d. rezoliucija 2022/3017(RSP) dėl tribunolo dėl agresijos nusikaltimo prieš Ukrainą, OL C 214, p. 109–113;
15. Europos Tarybos 2023 m. gegužės 16 d. rezoliucija CM/Res(2023)3, kuria nustatomas Išplėstinis dalinis susitarimas dėl Rusijos Federacijos agresijos prieš Ukrainą padarytos žalos registro;
16. Europos Tarybos 2024 m. gegužės 30 d. sprendimas 2024/0125 (NLE) dėl pozicijos, kurios Sąjungos vardu turi būti laikomasi Europos Tarybos organuose dėl Europos Sąjungos statuso pakeitimo iš Išplėstinio dalinio susitarimo dėl Rusijos Federacijos agresijos prieš Ukrainą padarytos žalos registro asocijuotojo nario statuso į dalyvio statusą;

2. Specialioji literatūra:

2.1. Knygos

17. Oppenheim, L. (1912). *International law, A treatise*. 1 tomas, antras leidimas. London: Longmans, Green & Co.
18. Žalimas, D. ir kt. (2001). *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius: Justitia;
19. Vadapalas, V. (2006). *Tarptautinė teisė*. Vilnius: „Eugrimas“;
20. Shaw, M. N. (2008). *International law*, šeštas leidimas. New York: Cambridge University Press;
21. Dixon, M. (2013). *International law*, septintas leidimas. Gosport: Ashford Colour Press Ltd;
22. Žilinskas, J. ir Marozas, T. (2016). *Tarptautinė humanitarinė (ginkluotojo konflikto) teisė*, pirma dalis. Vilnius: VĮ Registrų centras;
23. Mykolo Riomerio universitetas (2017). *Lietuvos konstitucinė teisė*, antroji laida. Vilnius: VĮ Registrų centras;
24. Šaltinytė, L. (2020). Tarptautinis teisinis subjektiškumas: ar laikas įvardinti daugianacionalinių korporacijų pareigas?. Iš: Žilinskas, J. (red.) ir Jakulevičienė, L. (red.) ir Valutytė, R. (red.) ir Gailiūtė-Janušonė, D. (red.) (2020). *XXI amžiaus iššūkiai tarptautinei teisei*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 205-232;
25. International Law Commission, (2011). Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries. *Yearbook of the International Law Commission*, Vol. II, Part 2, 40-104 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2011_v2_p2.pdf ;

2.2. Straipsniai elektroniniuose mokslo žurnaluose

26. Katuoka, S. (2016). Valstybių pripažinimas tarptautinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 23(1), 25-42 [interaktyvus]. DOI: 10.13165/JUR-16-23-1-02;
27. Hinnebusch, R. (2012). Syria: from 'authoritarian upgrading' to revolution? *International Affairs*, 88(1), 95–113 [interaktyvus]. DOI:10.2307/41428543;
28. Zolotar, A., Murachov, V. (2024). Why the International Criminal Court Cannot Afford Justice for the Crime of Aggression Against Ukraine and what is the Way Forward? *Vilnius University Open Series*, 319–337 [interaktyvus]. doi:10.15388/TMP.2023.16.;

2.3. Elektroniniai mokslo straipsniai:

29. Brölmann, C. M., Nijman, J. E. (2016). 'Legal Personality As a Fundamental Concept for International Law' [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2845222 ;
30. Udeairiy, N. (2011) To What Extent do International Organizations Possess International Legal Personality? [interaktyvus]. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2052555> ;

3. Tarptautinio teisingumo teismo praktika

3.1. Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinės išvados, atskirosios nuomonės:

31. *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, [ICJ], Advisory Opinion, 11 April 1949;
32. *Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt*, [ICJ], Advisory Opinion, 20 December 1980;
33. *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)*, [ICJ], Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade, 03 February 2012;
34. *LaGrand (Germany v. United States of America)*, [ICJ], Judgment, 27 June 2001;

4. Kiti šaltiniai:

35. Report of the Secretary General of the Council of Europe (2023). *State of democracy, human rights and the rule of law* [online]. <https://www.coe.int/en/web/secretary-general/report-2023> ;
36. BBC (2012-02-04). *Russia and China veto resolution on Syria at UN* [online]. <https://www.bbc.com/news/world-16890107>;
37. The Guardian (2011-11-12). *Syria suspended from Arab League* [online]. <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/12/syria-suspended-arab-league>;

38. Blanchard, C. M. (2024). *Syria: Regime Change, Transition, and U.S. Policy* [online]. Prieiga per internetą: <https://www.everycrsreport.com/reports/IN12469.html> ;
39. Britannica (n. d.). *Taliban* [online]. <https://www.britannica.com/topic/Taliban>;
40. PBS NEWS (n. d.). *A historical timeline of Afghanistan* [online]. <https://www.pbs.org/newshour/politics/asia-jan-june11-timeline-afghanistan>;
41. Tomkus, P. ir Karalius, G. (n. d.). Afganistano istorija [interaktyvus]. <https://www.vle.lt/straipsnis/afganistano-istorija/>;
42. Bivainis, A. (2021-09-20). *Situacija Afganistane: veikėjai, interesai ir miglota ateitis* [interaktyvus]. https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1499974/andrius-bivainis-situacija-afganistane-veikejai-interesai-ir-miglota-ateitis?srsId=AfmBOorQCH_2aMGXdwC_TjE0Pudz6c0bDWc5zoOXtAD7zQVRafSwR7HI;
43. Delfi.lt (2025-04-17). *Rusija išbraukė Talibaną iš teroristinių grupuočių sąrašo* [interaktyvus]. <https://www.delfi.lt/news/daily/world/rusija-isbrauke-talibana-is-teroristiniu-grupuociu-saraso-120102746>;
44. Delfi.lt (2025-01-30). *Laikinoju Sirijos prezidentu oficialiai paskirtas Ahmedas al-Sharaa* [interaktyvus]. <https://www.delfi.lt/news/daily/world/laikinoju-sirijos-prezidentu-oficialiai-paskirtas-ahmedas-al-sharaa-120082630>;
45. LRT.lt (2025-02-05). *ES: padėti pamatai Ukrainos karo tribunolui* [interaktyvus]. <https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/2479076/es-padeti-pamatai-ukrainos-karo-tribunolui?srsId=AfmBOopEfpP5Kr3yQg9G1LsFInh3riP-gpNhJSba8U-8IVaQfydJKoPV>;
46. Lrytas (2023-01-19). *Europos Parlamentas pritarė lietuvių rezoliucijai – ragina įkurti tribunolą Rusijai* [interaktyvus]. <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2023/01/19/news/europos-parlamentas-pritare-lietuviu-rezoliucijai-ragina-ikurti-tribunola-rusijai-25858319>;
47. Council of Europe (2025-03-21). *Special Tribunal for Ukraine: Secretary General welcomes completion of technical discussions* [online]. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/special-tribunal-for-ukraine-secretary-general-welcomes-completion-of-technical-discussions> ;
48. Afghanistan international (2023-12-19). *United Nations Does Not Allot Afghanistan Seat to Taliban, Again* [online]. https://www.afintl.com/en/202312197990?utm_source ;

49. Delfi.lt (2022-03-16). Beprecedentis žingsnis: Rusija pašalinta iš Europos Tarybos [interaktyvus]. <https://www.delfi.lt/news/daily/world/beprecedentis-zingsnis-rusija-pasalinta-is-europos-tarybos-89716905>
50. UNITED24 (2023-06-03). *Tribunal for Putin: How Ukraine Is Changing The Game of International Justice* [video]. <https://www.youtube.com/watch?v=RaGDPZi3gOM>.

SANTRAUKA

Tarptautinio subjektiškumo samprata ir sudėtinės dalys

Erika Palancevičiūtė

Magistro darbe analizuojama tarptautinio subjektiškumo samprata ir jos sudėtinės dalys, aptariamos atskirų tarptautinės teisės subjektų tarptautinio subjektiškumo ribos bei apimtis. Tarptautinis subjektiškumas, pirmiausia, reiškia tarptautinėje teisėje veikiančių veikėjų įtraukimą į tarptautinės teisės sistemą, taip jiems suteikiant tarptautinio subjekto statusą; antra, ši sąvoka įtvirtina tarptautinių subjektų gebėjimą turėti tarptautines teises ir pareigas bei jas realizuoti. Egzistuoja dvi tarptautinio subjektiškumo rūšys: pirminis – neribotas subjektiškumas, kuomet tarptautinės teisės subjektas teises ir pareigas turi ir jas realizuoja visa apimti; išvestinis – ribotas subjektiškumas, kuomet subjektas gali veikti tik tam tikrose srityse. Tarptautinio subjektiškumo dalys: gebėjimas turėti teises ir pareigas (teisnumas) ir galimybė jas realizuoti ir įgyvendinti (veiksnumas). Tarptautinėje teisėje veikiančių subjektų teisių ir pareigų apimtis bei jų realizavimo galimybės skiriasi, todėl ne visi tarptautinės teisės subjektai yra lygiateisiai. Tokiu atveju, svarbu nustatyti jų teisių ir pareigų bei galimybių jas įgyvendinti apimtis ir ribas. Šiame darbe nagrinėjamos valstybių, tarptautinių organizacijų ir fizinių asmenų tarptautinio subjektiškumo ribos ir apimtis. Valstybės vieninteliai tarptautinės teisės subjektai, turintys pirminį subjektiškumą. Teorijoje laikoma, kad jis įgyjamas, kuomet jos atitinka visus valstybėms keliamus reikalavimus, tačiau praktikoje matyti, kad tai priklauso ir nuo kitų veiksnių, tokių kaip valstybės suverenitetas, nepriklausomybė, valstybės arba jos vyriausybės pripažinimas. Jeigu nėra pastarųjų kriterijų, valstybė gali egzistuoti, tačiau jos subjektiškumas yra ribojamas. Fizinių asmenų tarptautinis subjektiškumas taip pat yra ribojamas, kadangi jie gali veikti tik tarptautinėje baudžiamojoje, humanitarinėje ir žmogaus teisių srityse. Tarptautinių organizacijų tarptautinis subjektiškumas ribojamas jų steigiamuosiuose dokumentuose nurodytais tikslais ir funkcijomis. Tačiau tarptautinės teisės praktikoje matomos tendencijos, kuomet tarptautinės organizacijos plečia savo kompetenciją už funkcijų ir tikslų ribų, kuriant naujus tarptautinės teisės subjektus.

SUMMARY

The Concept of International Subjectivity and Its Constituent Parts

Erika Palancevičiūtė

The Master's work analyses the concept of international subjectivity and its constituent parts, and discusses the limits and scope of international subjectivity of subjects of international law. International subjectivity, firstly, refers to the incorporation of actors operating in international law into the international legal system, thus conferring on them the status of an international subject; secondly, it refers to the capacity of international subjects to possess and exercise international rights and duties. There are two types of international subjectivity: primary - unlimited subjectivity, in which the subject of international law possesses and exercises rights and obligations in their entirety; derivative - limited subjectivity, in which the subject can only act in certain areas. The components of international personality are: the capacity to have rights and obligations (legal capacity) and the capacity to exercise and enforce them (capacity to act). The scope of the rights and obligations of subjects acting in international law and the possibilities of exercising them vary, so that not all subjects of international law are equal. In such a case, it is important to determine the scope and limits of their rights and obligations and their ability to exercise them. This paper examines the limits and scope of the international personality of states, international organisations and natural persons. States are the only subjects of international law with primary personality. In theory, it is assumed to be acquired when they meet all the requirements for statehood, but in practice it is seen to depend on other factors such as the sovereignty of the state, its independence, and the recognition of the state or its government. In the absence of the latter criteria, a state may exist, but its subjectivity is limited. The international personality of individuals is also limited as they can only act in the international criminal, humanitarian and human rights spheres. The international personality of international organisations is limited to the purposes and functions set out in their constituent instruments. However, in the practice of international law, there is a tendency for international organisations to extend their competence beyond their functions and purposes, creating new subjects of international law.